

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2025, s. 13: 763-806

İsrail’de Devlet İdeolojisi, Toplumsal Mobilizasyon ve Dış Politika Etkileşimi Olarak Siyonizmin Görünümleri: Devletçi Siyonizm (Mamlahiyut), Neo-Siyonizm, Hristiyan-Siyonizmi Anlamlandırmak
The Manifestations of Zionism as State Ideology, Social Mobilization, and Foreign Policy Interaction in Israel: Understanding Statist Zionism (Mamlahiyut), Neo-Zionism, and Christian Zionism

Gökhan ÇINKARA

Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Hukuk Bilimleri ABD,
Assistant Professor, Necmettin Erbakan University,
Faculty of Political Sciences, Department of Law
gcinkara@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8372-8571

DOI: 10.56720/mevzu.1596730

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Aralık / December 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Mart / March 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: Çinkara, Gökhan. “İsrail’de Devlet İdeolojisi, Toplumsal Mobilizasyon ve Dış Politika Etkileşimi Olarak Siyonizmin Görünümleri: Devletçi Siyonizm (Mamlahiyut), Neo-Siyonizm, Hristiyan-Siyonizmi Anlamlandırmak”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (Mart 2025): 763-806.
<https://doi.org/10.56720/mevzu.1596730>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu makale, Siyonizm’i İsrail’de devlet ideolojisi (mamlahtiyut), sağ ve milliyetçi konsolidasyonun billurlaşması (neo-siyonizm) ve nihayetinde Neo-Siyonizmin iç yerleşikleri tasfiyesi ve dış politik etkileşim alanını genişletmesi (Hristiyan Siyonizm) açılarından incelemektedir. 19. yüzyılda bir ulus-devlet ideolojisi ve toplumsal hareket olarak ortaya çıkan Siyonizm’in, Yahudi ulusal kimliğinin oluşumunda ve devletin kuruluşunda oynadığı belirleyici rol önemlidir. Makale, Siyonizm’in kurucu rolünü göz önünde bulundurarak bunun yanında bu üçlü rotada tarihsel, ideolojik ve politik tezahürlerini analiz etmiştir. Bu üç rotanın İsrail’in fikirsel ve kurumsal süreçlerinin şekillenmesindeki rollerini tartışmaktadır. Makale, Siyonizm’in İsrail devletinin kurucu ideolojisi olarak ortaya çıkışını ve Sosyalist Siyonizm olarak adlandırılan bir ideolojik akımla 1967’lere kadar olan hegemonik pozisyonunu sürdürdüğünü gözlemiştir. Fakat bu ideolojik görünümün Siyonizm’in tekil ve baskın yüzü olmadığı bilakis bu fikrin çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu çeşitliliğin Siyonizm’in ideolojik çatışmalarla yeniden düzenlenişi, toplumu dönüştürme gücü ve dış fikirlerle etkileşim kapasitesini yansıttığı makalenin temel tezlerinden birisidir. Siyonizm statik, yerel ve monoblok bir siyasi fikir ve strateji olmanın ötesindedir. Makalede işlendiği şekliyle Siyonizmin konjunktüre uyumluluğu ve koşulların zorunluluğu içerisindeki pragmatizmi dikkat çekicidir. Bu çalışmada, Siyonizm’in farklı dönemlerdeki gelişimi, ideolojik dönüşümleri ve dışsal etkileşimleri tarihsel ve analitik bir perspektifle ele almaktadır. İlk bölümde Mamlahtiyut yani devletçi Siyonizm üzerinden ilerlenmiş ve İsrail’in bir devlet olarak merkezileşme süreci, toplumsal kolektivizmin endoktrinasyonu ve siyasal birliği inşa etme çabaları analiz edilmiştir. 1967 Savaşı sonrası zayıflayan mamlahtiyutçu politik bloklar yerlerini alternatif sağ ve milliyetçi kadrolara bırakmaya başlamıştır. Makalenin ikinci bölümü bu yeni politik dönüşümünün ve elitlerin yükselişinin ideolojik arkaplanı olarak Neo-Siyonizmi ele almaktadır. Fakat makalede de vurgulandığı üzere Neo-Siyonist elitlerin konsolidasyonu Binyamin Netanyahu’nun iktidara gelişiyle netlik kazanmıştır. Makalenin son bölümünde ise Hristiyan Siyonizm tarihsel izlek, temel fikir havuzu ve İsrail’in güncel siyasetiyle etkileşimleri açılarından ele alınmıştır. Hristiyan Siyonizm her ne kadar genel Siyonist okumaların dışında tutulsa da İsrail’de Netanyahu hükümetleri boyunca İsraili elitlerin etkileşimde

olduğu fikirsel akım, toplumsal hareket ve lobi grubu olarak görülebilir. Makalenin son bölümünde altı çizildiği şekliyle Neo-Siyonistlerin Hristiyan Siyonistlerle etkileşimi İsrail siyasetinde ABD sağ siyasetinin temel kavramlarını yani lider tipolojilerinin, politik çelişkilerin ve alternatif kurumların ihracına da imkân tanımıştır. Bu açıdan Hristiyan Siyonizmi anlamlandırmak ve haritalandırmak İsrail'in güncel sağ politik retoriğini çözümlemek açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Siyonizm, Mamlahiyut, Neo-Siyonizm, Hristiyan Siyonizmi

Abstract

This article examines Zionism from three perspectives: its role as Israel's state ideology (Mamlahiyut), its crystallization in right-wing and nationalist consolidation (Neo-Zionism), and ultimately, Neo-Zionism's efforts to displace internal settlers while expanding Israel's external political influence (Christian Zionism). Emerging in the 19th century as a nation-state ideology and social movement, Zionism played a decisive role in shaping Jewish national identity and the establishment of the State of Israel. The article analyzes the historical, ideological, and political manifestations of Zionism along this triadic trajectory, considering its foundational role while also discussing the influence of these three dimensions on Israel's intellectual and institutional development. The study observes that Zionism emerged as the founding ideology of the Israeli state and maintained a hegemonic position until the late 1960s under the ideological framework known as Socialist Zionism. However, the article argues that this ideological framework does not represent the singular or dominant face of Zionism, which instead embodies a multi-layered structure. This diversity reflects Zionism's ability to reorganize itself through ideological conflicts, transform society, and interact with external ideas. One of the article's central theses is that Zionism is not a static, local, or monolithic political idea and strategy. Rather, it exhibits significant adaptability to changing contexts and pragmatic responses to prevailing conditions, as explored throughout the discussion. The study adopts a historical and analytical perspective to examine the evolution of Zionism, its ideological transformations, and its external interactions across different periods. The first section focuses on Mamlahiyut, or statist Zionism, analyzing Israel's centralization process as a state, the indoctrination of social

collectivism, and efforts to construct political unity. Following the weakening of Mamlahiyut-oriented political blocs after the 1967 War, alternative right-wing and nationalist groups began to ascend. The second section of the article examines Neo-Zionism as the ideological backdrop to this political transformation and the rise of new elites, emphasizing that the consolidation of Neo-Zionist elites became more evident with the ascendancy of Benjamin Netanyahu. The final section addresses Christian Zionism in terms of its historical trajectory, foundational ideas, and interactions with contemporary Israeli politics. While often excluded from mainstream Zionist interpretations, Christian Zionism is portrayed as a significant intellectual movement, social force, and lobbying group with which Israeli elites engaged, particularly during Netanyahu's administrations. As highlighted in the concluding part of the article, Neo-Zionist interactions with Christian Zionists facilitated the importation of key concepts from American right-wing politics into Israeli political discourse, including leadership typologies, political contradictions, and alternative institutional frameworks. Mapping and understanding Christian Zionism, therefore, is crucial for deciphering the current right-wing political rhetoric in Israel.

Keywords: Israel, Zionism, Mamlahiyut, Neo-Zionism, Christian Zionism

Giriş

Siyonizm 19.yy’da yükselişe geçen bir fikir olarak kısa sürede Avrupa’da etki alanını genişletmiştir. Siyonizm’in diğer Yahudi milliyetçiliklerinden farkı Yahudilerin ulus-devletlerinin Filistin’de olması gerektiğine dair söylemi olmuştur. Bu sebeple Siyonizm Yahudi politik bilincini yeniden yorumlamış ve onu coğrafi merkez olarak Filistin’e yöneltmiştir. Siyonizmin ortaya çıkışı, moderniteye verilen Yahudi ulusal tepkilerinin daha geniş bir bağlamında değerlendirilebilir. Teritoryalistler, Israel Zangwill gibi isimlerin öncülüğünde, Yahudi egemenliğini hedeflerken coğrafi olarak esnek bir yaklaşım benimseyerek Uganda’dan Avustralya’ya farklı bölgeleri değerlendirmiştir. Özellikle 1903’te toplanan Altıncı Siyonist Kongre’de, İngiltere’nin Uganda’nın Yahudi yerleşimine açılması önerisi tartışılmış, bu durum Siyonist hareket içinde önemli bir ayrışmaya yol açmıştır. *Hovevei Zion* ise 1880’lerde, özellikle Rus İmparatorluğu’nda ortaya çıkan ve Filistin’de pratik yerleşimi vurgulayan, daha geleneksel bir Yahudi düşünce prototipi olarak öne çıkmıştır. Bu hareket, dini Yahudi

çerçevesine daha bağlı kalarak Herzl'in siyasi Siyonizminden ayrılmıştır. İki hareket arasındaki etkileşim, Yahudi kolektif geleceğine dair farklı vizyonların hem rekabet ettiği hem de zaman zaman birbirini tamamladığı karmaşık bir ideolojik tabloyu resmetmektedir. Teritoryalistler, Yahudi zulmüne hızlı çözümler ararken belirli bir coğrafyaya bağlı kalmamış, *Hovevei Zion* ise Filistin'i Yahudi canlanışının merkezi olarak görerek Siyonizmin bu doğrultuda şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Yahudilerin Filistin'de ulus devlet kurma fikri Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl tarafından Yahudi devleti (*Judenstaat*) adlı kitabıyla detaylandırılmıştır. Avrupa'da politik gelişmenin rotaları bir ölçüde milliyetçilik ve sosyalizmin eş anlı yükselişi Herzl'in devlet önerisinin mutabakatla kabul görmesine imkân tanımıştır. Siyonist tarihi ele alan çalışmalarda sıkça vurgulandığı üzere Yahudi politik ortamının Dreyfus Olayı ile girdiği yeni darboğazların aşılması gerekmektedir (Avineri, 2017; Laqueur, 2009; Troy, 2018). Bu ise Yahudilerin politik, hukuki ve ekonomik entegrasyonunun Yahudi sorununu çözme konusunda yeterli olmadığını göstermiştir. Emansipasyon (özgürleşme) böyle bir düşünce ortamında neşet etmiştir. Bu fikir, Yahudilerin geleneksel aidiyetlerinden kurtulmasının ve yaşadıkları coğrafyalarda oluşmakta olan teritoryel ve milli kimliklere entegrasyonunun, onların uzun süren dışlanmışlıklarına ve baskı görmelerine son vereceği tezi üzerinde yükseliyordu. Bir batılı gibi olmayı önemseyen bu fikir, etnik ve dini aidiyetin günün sonunda genel bir kategori yaratmasıyla son bulmuştur. Bu yüzden Siyonizmin ortaya çıkışı Yahudi politik ortamındaki eski ve yeni arasındaki kopuşu işaretlemektedir. Eski ve yeni Yahudi¹ bu açıdan Siyonist fikrin sürekli altını çizdiği toplumsal ve politik ayırım olmuştur. Eski Yahudi², diasporadaki yaşamından mutlu olan ve entegrasyon

¹ Bu kavram ise, Siyonist hareketin bir parçası olarak ortaya çıkan, modern, bağımsız ve fiziksel olarak güçlü bir Yahudi imajını temsil eder. Yeni Yahudi, geçmişin yüklerinden arınmış, kendi kaderini tayin etme gücüne sahip bir birey olarak tasvir edilir. Siyonizm, bu yeni bireyi yaratmayı hedeflemiştir; bu kişi hem geçmişini bilmekte hem de geleceğe doğru cesur adımlar atmaktadır. Yeni Yahudi'nin özellikleri arasında fiziksel sağlık, toplumsal katılım ve aktif bir vatandaşlık anlayışı bulunmaktadır (Conforti, 2011, 89-121).

² Bu kavram, "toplumsal idealler yerine kişisel mutluluğa odaklanan bir kültürel kopuşun ürünü olarak tanımlanır; ruhsal yaratıcılığı zayıflamış, dini yasa ve ritüellere indirgenmiş ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı, "tefilin kayışlarına bağlı" bir figür olarak tasvir edilir (Conforti, 2011, 89-121).

stratejisinden vazgeçmeyendir. Yeni Yahudi ise Filistin’e göç etmeyi hedefleyen ve orada Yahudi devleti kurmak için mücadele eden ve katkı veren Yahudidir. Bu ikili ayrım Siyonizmin kendisi dışındaki projeksiyonları dışlaması için meşruiyet sağlayan bir araç olmuştur.

Siyonizmin 19.yy. boyunca gelişimi Yahudilere yönelik dışlama pratiklerinin artışıyla ivme kazanmıştır. Rusya İmparatorluğu’nda süre giden pogromlarla Doğu Avrupa Siyonizmin doğal coğrafyası haline dönüşecektir. Böylece Rusya, Belarus, Moldova, Polonya, Ukrayna Siyonizmin insan kaynağını karşıladığı yerler olmuştur (Laqueur, 2009; Troy, 2018).

Bu makalede ideoloji, toplumsal hareket ve dış politika etkileşimi olarak Siyonizmin güncel ve analitik soruşturması yapılmıştır. 19.yy’da ortaya çıkan bir fikir olarak Siyonizmin bir dizi olayın ertesinde diaspora Yahudiliğinde baskın ve norm olması önemlidir. Yahudilerin karşılaştıkları çok boyutlu krizler Avrupalı Yahudi entelektüelleri Yahudi ulusal bilincini tahkim etmek, diasporadaki pasif ve içerici pozisyonu terk etmek ve ulus-devlet inşası için mücadeleye yöneltmiştir. Bu yeni strateji geleneksel Yahudilikle çatışma içinde olsa da II.Dünya Savaşı boyunca Holokost deneyimiyle Avrupa Yahudi toplumu özellikle geleneksel dini elitleriyle çökmüştür. Holokost deneyimi Yahudi politik bilincinde Siyonizmin temel tezlerinin norm olarak kabulüne yol açmıştır. Bir modern politik icat olarak İsrail’in kuruluşunda Siyonizmin stratejik ve kurucu konumu toplumsal inşa süreçlerinde de etkili olmuştur.

Bu açıdan Siyonizmin katı, izole ve elitist bir ideoloji olduğunu söylemek güçtür. Bu sebeple İsrail devletinin içsel krizleri bir noktada Siyonizmin krizidir denilebilir. Siyonizmin kuruluş ideolojisi olarak ortaya çıkışı politik aygıtın Yahudileştirilmesine duyulan ihtiyaçla örtüşüyordu. Her ulusun devleti olduğu gibi, Yahudilerin de ulus devleti olmalıdır önerisi devlet, toplum ve siyaset üçgeninde yeni bir sürecin başlangıcını işaret etmekteydi. İsrail’in Filistin’de mevcut toplumsal, siyasal ve ekonomik gerçeklik üzerine kurulması Siyonizmin sadece fikir ve toplumsal hareket değil aynı zamanda silahlı bir mücadelenin motivasyonu olarak sivrilmesine yol açmıştır.

Siyonizmin farklı boyutlarda görünümüyle formasyonunun ve stratejisinin tam olarak neleri imlediğini analiz etmek güçtür. Halihazırda Siyonizm ideolojik çeşitliliğe bağlı olarak politik spektrumun her noktasında kendisine yer

bulabilmiştir.³ Örneğin Sosyalist Siyonizm sol değerleri Siyonizm üzerinden taşıyabilme fırsatı sunmuştur. Revizyonist Siyonizm sağ ve milliyetçi siyasetin ayrıca klasik liberal ekonomik planı Siyonizm üzerinden ilerletmeyi hedeflemiştir. Genel Siyonizm Herzl'in mirasına öncelik vererek diplomatik ilişkilerin geliştirilerek Siyonizmin tahkim edileceğinin altını çizmiştir. Dini Siyonizm ise kutsal kitap Tora'dan ilhamla İsrail'i inşa etmek gerektiğini öne sürmektedir. Bu siyasi çeşitlilik Siyonizm'den değil Siyonizmlerden bahsetmek gerektiğini belirginleştirmektedir.⁴ Siyonizmin farklılaşması ve bölünmesi onu iç fikirsel çatışmaların da bir alanı haline geldiği söylenebilir.⁵ Bu çatışmaların devletin kuruluş sürecinde iç savaş tehdidi oluşturacak ölçekte büyüdüğü görülmüştür. Peki nasıl oldu da Siyonizm İsrail'in kuruluş ideolojisi oldu? Bu makale temel olarak üç analitik hatta ilerlemektedir. İlk olarak İsrail'i bir devlet olarak ele alırsak bu devletin organizasyonel düzenlenmesi, toplum inşası ve siyasi kurumların teşekkülüne imkân veren fikirler nelerdir? İkinci soru ise İsrail'de elitler eliyle ilerletilen devletçi Siyonizme toplumsal sektörlerin geliştirdiği bir

³ Agudat İsrail ile Dini Siyonizm arasındaki ilişki, Yahudi ortodoksluğu içinde modernite ve milliyetçilik konusunda karmaşık bir diyalogu temsil eder. 1912'de kurulan Agudat İsrail, seküler Siyonizm'e karşı çıkararak ortodoks çıkarları korumayı amaçlamış, ancak gerektiğinde Siyonist hareketle pragmatik ilişkiler kurmuştur. Buna karşılık, Haham Abraham Isaac Kook'un fikirleri ve Mizrahi hareketi aracılığıyla kurumsallaşan Dini Siyonizm, Siyonist projeyi mesihçi sürecin bir parçası olarak görerek milliyetçi aktivizmi kutsallaştırmıştır (Don-Yehiya-1987).

⁴ Siyonizm içerisindeki çeşitlilik için bkz. (Shimoni, 1995, 85-269).

⁵ Dünya Siyonist Örgütü (WZO) içindeki Revizyonist ve Sosyalist Siyonizm arasındaki çatışma, devlet öncesi Yışuv'u ve daha sonra İsrail siyasetini şekillendiren temel bir ideolojik ayrılığı temsil ediyordu. 1920'lerde ortaya çıkan Vladimir Jabotinsky'nin Revizyonist hareketi, Chaim Weizmann ve David Ben-Gurion liderliğindeki sosyalist yönelimli WZO yönetimine meydan okuyarak, İngiliz politikasına ve Arap muhalefetine karşı daha militan bir yaklaşımı savundu. Revizyonistler, işçi yerleşimi ve sınıf mücadelesine yapılan sosyalist vurguyu eleştirerek, bunun yerine serbest piyasa ilkelerini destekliyor ve tarihi Filistin'in tamamında derhal bir Yahudi devletinin ilan edilmesini savunuyorlardı. Bu ideolojik savaş 1930'larda doruk noktasına ulaştı ve 1935'te Revizyonistlerin WZO'dan geçici olarak çekilmesine yol açtı. Ağırlıklı olarak MAPAI ve Histadrut aracılığıyla örgütlenen sosyalistler, sosyalizm ve milliyetçiliğin kaynaşmasını devlet inşası için vazgeçilmez görerek Siyonist kurumlar üzerindeki hakimiyetlerini sürdürdüler. Bu çatışmanın merkezinde, Yahudi egemenliği, işçi ilişkileri ve ulusal kurtuluşta sınıf siyasetinin rolüne dair rekabet eden vizyonlar yer alıyordu; bu gerilimler daha sonra İsrail devletinin oluşumunda ve siyasi kültüründe kendini gösterecekti. Bu konuda bkz. (Heller,2017; Kaplan, 2005; Shindler, 2015).

karşı cevap olarak Neo-Siyonizm ele alınacaktır. Bu aşamada çevrede kalan toplumsal sektörleri ve onlara eklenen orta-sınıf milliyetçi elitleri İsrail ile yeni siyasi rota çizme çabaları ele alınacak ve bugünün İsrailine hâkim olan mesyanik Siyonist ittifakın oluşumuna katkıları analiz edilecektir. Üçüncü aşamada ise Siyonizmin dış erişimine odaklanılacaktır. Bu noktada ABD merkezli Hristiyan Siyonizmi incelenecektir.

Makalede Siyonizm üç ekseninde incelenmektedir. Siyonizm sadece İsrail ile coğrafi olarak sınırlandırılmış bir fikir ve organizasyon değildir. İçeriği itibarıyla dış erişimi olan ve bu konuda politik ittifaklar yapabilen jeopolitize olmuş bir elit ideolojisi olarak da analiz edilebilir.

Makalenin ilk bölümünde İsrail’de devlet ve ideolojinin operasyon hali olarak mamlahtiyut incelenmektedir. Bu noktada literatürün şu şekilde olduğu söylenebilir. Bu minvalde Mitchell Cohen’in *“Zion and State: Nation, Class, and Shaping of Modern Israel”* eseri Sosyalist Siyonistlerin devlet, ulus ve sınıf kavramlarına nasıl yaklaştıklarını ve bunu nasıl politik izlek içerisinde ele aldıklarını analiz etmektedir. Nathan Yanai’nin *“Ben-Gurion’s Concept of Mamlahtiyut and the Forming Reality of the State of Israel”* makalesi David Ben-Gurion’un İsrail Devleti’nin kurulması sürecinde merkezi bir ideolojik çerçeve olan mamlahtiyut kavramını eleştirel bir şekilde incelemektedir. Diaspora dönemindeki Yahudi cemaat yaşamının tarihsel bir eleştirisinden türetilen mamlahtiyut, siyasi egemenlik ve devlet inşasına yönelik bir paradigma değişimini ifade etmektedir. Bu kavram, daha önce Filistin’deki Yahudi yönetim yapılarına hâkim olan gönüllü kuruluşlar ve partizan kurumlar üzerinde devlet otoritesinin kurulmasını vurguluyordu. Makale, Ben-Gurion’un ideolojisinin Hagana ve Irgun gibi devlet öncesi askeri örgütlerin İsrail Savunma Kuvvetleri’ne entegrasyonu ve eğitim ve istihdam hizmetleri gibi kritik devlet işlevlerinin depolitizasyonu gibi iç siyasi krizleri nasıl ele aldığını analiz etmektedir.

Makalenin ikinci bölümünde İsrail’de yükselişe geçen Neo-Siyonist ideolojinin temel fikirsel hatları ve elit görünümü incelenmektedir. Neo-Siyonizm, İsrail’in devlet ideolojisi mamlahtiyuttan kopuşu ifade eden bir ideolojik kamp veya blok olarak görülmektedir (Jamal, 2018). Kopuşu ifade etmektedir çünkü İsrail’de devleti önceleyen bir fikir değildir. Konsorsiyumdur çünkü sağın aşırı, mesyanik ve merkez figürlerini ve fikirlerini içermeyi başarmıştır. Bu

sebeple İsrail’de Netanyahu’nun uzun süren iktidarını anlamlandırmak için salt bir lider analizinin ötesinde onun üzerinde yükseldiği elit ittifakları ve ideolojik alışmlar Neo-Siyonizme işaret etmektedir. Neo-Siyonizm konusunda yazılmış akademik literatür dardır ve bu sebeple daha genel konular üzerine yazılmış ama onu da içeren referans metinlerinden bu bölümde faydalanılmıştır.

Hila Dayan’ın kaleme aldığı "*The Neo-Zionism: A Sociological Portrait*" adlı eserde neo-Siyonizmin sosyopolitik dinamiklerini neoliberalizm ve onun küresel hegemonyası bağlamında incelemektedir. Makale, 1990'lardan itibaren İsrail'deki neoliberal politik mantık ile ulusal paradigmalarda arasındaki etkileşimi ele alarak neoliberalizmin toplumsal normları, kamusal söylemi ve güç hiyerarşilerini nasıl yeniden yapılandırıldığını vurgulamaktadır. Dayan, neo-Siyonizmin temel çelişkilerine dikkat çekerek, bu ideolojinin popüler eleştirileri neoliberal çıkarılara uygun bir şekilde uzlaşmaya dönüştüren, esnek ancak hegemonik bir çerçeve sunduğunu göstermektedir. Çalışma, bu olguyu küresel neoliberal eğilimler ve İsrail’in özgün sosyopolitik bağlamı, özellikle sömürgeci girişimleri ve neoliberal rejimin neden olduğu sosyo-ekonomik eşitsizlikler çerçevesinde değerlendirmektedir.

Amal Jamal’ın "*The Hegemony of Neo-Zionism and the Nationalizing State in Israel – The Meaning and Implications of the Nation-State Law*" başlıklı makalesi, İsrail’in Yahudi Ulus-Devlet Yasası’nı, Neo-Siyonizmin hegemonya arayışlarının önemli bir göstergesi olarak eleştirel bir şekilde incelemektedir. Makale, bu yasanın Yahudi kimliğini ve öz-yönetim hakkını önceliklendirerek etnik-milliyetçi ideolojiyi güçlendirdiğini ve özellikle Filistinliler olmak üzere Yahudi olmayan vatandaşların eşit yurttaşlık haklarını zayıflattığını vurgulamaktadır. Jamal, yasayı, İsrail’deki yasama, kültürel ve yargısal dönüşümlerle karakterize edilen daha geniş bir milliyetçi eğilim bağlamına oturtmaktadır. Bu dönüşümler, Yahudi etno-dinsel üstünlüğünü vurgularken demokratik ilkeleri ve liberal değerleri marjinalleştirmektedir. Jamal, Anthony Smith ve Rogers Brubaker gibi milliyetçilik teorilerini kullanarak, yasanın dışlayıcı bir etno-milliyetçi devlet yapısını nasıl pekiştirdiğini ve İsrail’in kurucu beyanlarında ifade edilen demokratik ve eşitlikçi idealleri nasıl geçersiz kıldığını incelemektedir. Çalışma, yasanın yurttaşlık egemenliği üzerindeki etkilerini, sistematik ayrımcılığını ve demokratik prosedürleri (akademik kurumların özerkliği ve Yüksek

Mahkeme'nin denetim rolü gibi özerk alanların majoriter demokrasi ile aşındırılması) zayıflatmasını eleştirerek, Neo-Siyonizmin İsrail'in anayasal yapısını yeniden şekillendirmedeki rolünü kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir.

Ilan Pappé, *The Idea of Israel: A History of Power and Knowledge* adlı eserinde, İsrail'de Neo-Siyonizmin baskın ideolojik bir çerçeve olarak ortaya çıkışı ve gelişimini, post-Siyonizmin gerilemesiyle karşılaştırarak inceler. Pappé, Neo-Siyonizmin milliyetçi, dışlayıcı ve etnosentrik yapısıyla, geleneksel Siyonist anlatıları sorgulayan post-Siyonist eleştirilere bir tepki olarak ortaya çıktığını savunur. Neo-Siyonizmin hegemonyasını pekiştirmek için akademi, kültürel kurumlar ve kamusal söylemi yeniden şekillendirerek farklı görüşleri marjinalleştiren temel mekanizmalara dikkat çeker. Neo-Siyonizmin merkezinde, İsrail'in kimliğini Filistinliler ve bölgesel düşmanlar gibi dış tehditler ile post-Siyonist akademisyenler ve aktivistler gibi iç muhaliflere karşı bir varoluş mücadelesi olarak çerçevelemesi bulunur. Pappé, Shalem Merkezi ve Azure adlı dergisi gibi kurumların, Siyonist değerleri yeniden tesis etmek için izledikleri agresif politika savunuculuğu ve kültürel mühendislik faaliyetlerine dikkat çeker. Bu ideolojik kayma, İsrail toplumunda Yahudi kimliğinin öncelikli hale getirilmesini vurgularken çoğulcu ve demokratik idealleri bastıran daha geniş sosyopolitik dönüşümleri yansıtmaktadır.

Literatürde yer alan diğer bir eser *İsrail'de Liberal Demokrasinin ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm* başlıklı makalesinde Ersoy Ceylan (2020), İsrail'deki ideolojik ayrışmaları tarihsel sosyolojik bir yaklaşımla incelemektedir. Çalışma, özellikle 1967 Altı Gün Savaşı sonrasında belirginleşen iki zıt ideolojik kutbu, Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm'i karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Yazar, Post-Siyonizm'in İsrail akademisinde başlayıp toplumun diğer kesimlerine yayılan liberal demokratik bir düşünce biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, İsrail'de yaşayan tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu çoğulcu bir devlet vizyonunu savunmaktadır. Buna karşılık Neo-Siyonizm, etnik-dini milliyetçi bir ideoloji olarak Yahudi olmayan grupları dışlayan ırkçı ve ayrımcı bir siyasi kimlik inşa etmektedir (Ceylan, 2020). Ersoy Ceylan'ın çalışması, bu iki ideolojik yaklaşımın İsrail toplumundaki derin kimliksel ayrışmaların merkezinde yer aldığını göstermektedir. Makalede, özellikle işgal altındaki topraklarda ve İsrail vatandaşı olan Filistinlilere yönelik ayrımcı politikalar karşısındaki tutum farklılıklarının,

bu ideolojik kutuplaşmanın temelini oluşturduğu vurgulanmaktadır. Çalışma, Neo-Siyonizm'in günümüz İsrail siyasetinde ve kamuoyunda baskın konuma geldiğini ve bunun Filistin sorununun çözümüne olumsuz yansıdığını ortaya koymaktadır. Yazar, bu durumun İsrail'in uluslararası hukuku ve normları eskisine göre daha fazla göz ardı etmesine neden olduğunu belirtmekte ve İsrail'in kimliğinin ve rejiminin geleceğinin bu iki siyasi kültürün mücadelesinin sonucuna bağlı olduğunu öne sürmektedir.

Makalenin son bölümünde ise Hristiyan Siyonizmi işlenmektedir. Bu fikir esasında İsrail'deki politik dönüşümün genel hatları açısından önem taşımaktadır. İsrail'in kuruluş rotasında belirginleşen kolektivist-milliyetçilik ya da devletçi Siyonizm zamanla yerini sağ-milliyetçiliğe ya da Neo-Siyonizme bırakmıştı. Yükselen Neo-Siyonizm ise 1970'lerden itibaren küresel ittifakları ve özellikle ABD siyasetiyle uyumlaşmayı İsrail'in etrafındaki jeopolitik riskler nedeniyle önemli görüyordu. Bu durum da ABD'de sağın yükselişi ve Cumhuriyetçi Parti'nin Protestan Evanjeliklerle ittifakı eş güdümlü olarak İsrail'de devletçi ve yerleşik Siyonizmin gevşediği dönemle örtüşmüştü. Bu fırsat penceresinin yardımıyla 1977 yılında İsrail'de ilk kez sağ bir siyasi parti olarak Likud'un iktidarı Hristiyan Siyonistlerle ittifakı güçlendirmiş ve İsrail'in ABD siyasetine erişimini kolaylaştırmıştır. İsrail sağı ve ABD Sağı bu noktada karşılıklı etkileşimsel bir sürece girmiş ve ayırt edilmesi zor bir fikir havuzu oluşturmuşlardır. Neo-Siyonistler açısından yerleşimler, Kudüs, lobicilik ve finansal destek konularında Hristiyan Siyonistlerle ittifak dışı politika iş birliğinin ötesine geçerek İsrail'de siyasetin Netanyahu ile ABD tipi sağcılaşmasının da imkân tanımıştır. Burada söylemsel ihraçların (kanun ve düzen), lider tipolojilerinin (Nixon/Reagan/Trump) ve eko-politiğin (serbest piyasa) öne çıkan temel motivasyonlar olduğu söylenebilir (Wagner, 1998). Bu nedenlerle Hristiyan Siyonizmle ilişkiler Neo-Siyonizm sonrası yeni bir aşamayı İsrail sağı ve genel itti-bariyle siyaseti için işaretlemektedir.

Hristiyan Siyonizmi'nin ne olduğu makalede tarihsel süreç ve elit haritalandırması düzlemlerinde ele alınmaktadır. Fakat bu noktada Hristiyan Siyonizm'e odaklanılırken makalenin başat problemiği göz önüne alınarak İsrail ile ilişkisellik üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bölümde Hristiyan Siyonizm üzerine yazılan başat literatür taranmıştır. Motti Inbari ve Kirill Bumin'in birlikte kaleme aldıkları *“Christian Zionism in the Twenty-First Century: American*

Evangelical Opinion on Israel” adlı kitap Evanjelik yaklaşımların dönüşümü; demografik ve teolojik düzlemlerdeki değişimler, ikame teolojisi ve dispensasyonalizm; veri merkezli analizler ve siyasi nüfuz alanları gibi kavram kümeleri etrafında derinlemesine analiz sunmaktadır. Stephen Spector’un *Evangelicals and Israel: The Story of Christian Zionism* adlı eseri ise Hristiyan Siyonizmi’nin genel ve ABD özelindeki tarihsel bağlamını betimlemektedir. Hristiyan Siyonizmi’nin Yahudilikle kesişim alanları da incelenmektedir. ABD siyaseti açısından önem arz eden 9/11 olayları sonrası temel dinamiklerin değişimi ve İslam’a atfedilen değer ve evanjeliklerin İsrail ile olan ilişkilerindeki yeni boyutlar ele alınmaktadır. Ayrıca Hristiyan Siyonistlerin George W. Bush yönetimindeki nüfuz ağları da incelenmiştir. Samuel Goldman’ın *God’s Country: Christian Zionism in America* adlı eseri de dikkat çekicidir. Bu eserde modern Siyonizmi önceler şeklinde Hristiyan Siyonizmin ABD tarihiyle bütünleşmiş süreci anlatılmaktadır. Bu noktada Püriten teolojisine ve Amerika istisnacılığına vurgu yapılır. Goldman, 19.yy’da yükselişe geçen restorasyonist fikirlerin Hristiyan Siyonizminin doğuşuna katkılarını irdeler. Siyonizme olan desteğin sadece eskatolojik motivasyonlarla değil aynı zamanda ona atfedilen politik anlamla da desteklendiğini anlatmaktadır. Kitapta altının çizildiği gibi İsrail’in zamanla ABD merkezli Hristiyan Siyonistlerce “Judeo-Christian” bir medeniyet havzasının doğal ve başat aktörü olduğu söylenir. Bu esasında ikinci bölümde ele alınan İsrail’de Siyonizmin ikinci baskın yönü olarak işlenen Neo-Siyonizm ile yakından ilişkilidir. Neo-Siyonizm ile İsrail’de Yahudi olma durumu kolektivist ve progresif bağlaşıkları dışlanarak yerine bireysel, milliyetçi ve sağ-muhafazakâr siyasetin yerel bir uzantısı olarak kodlanmaya başlanmasıdır. Bu bir nevi Yahudi kimliğinin yeniden tanımlanmasıdır. Modern İsrail’de Yahudi kimliğinin tanımlanması, çok katmanlı ve karmaşık bir yapı sergilemektedir (Yadgar, 2020). Bu kimlik yapısının temelinde, öncelikle biyolojik köken ve etnik aidiyete dayalı bir tanımlama yer almakta olup, kişinin Yahudi bir anneden doğmuş olması temel kriter olarak kabul edilmektedir (Yadgar, 2020, 41-43). Devletin resmi politikası, demografik dengeyi Yahudi çoğunluk lehine korumayı hedeflerken, bu sürecin yönetiminde Ortodoks Hahambaşılığı belirleyici bir role sahiptir (Yadgar, 2020, 174). Siyonist ideolojinin etkisiyle Yahudiliğin modern bir ulusal kimlik olarak yeniden tanımlanması süreci, geleneksel dini yorumlarla modern seküler yaklaşımlar arasında süregelen bir gerilim yaratmaktadır (Yadgar, 2020, 172-173). Bu çoklu tanımlama çabaları ve bunlar

arasındaki çatışmalar, günümüz İsrail'inde bir Yahudi kimliği krizine işaret etmektedir. Özellikle devletin bir yandan seküler-demokratik ilkeleri benimserken, diğer yandan Yahudi karakterini koruma çabası, bu kimlik krizinin en belirgin göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yadgar, 2020, 175). Halihazırda bu kimlik krizinin politik süreçler içinde kendini göstermesi Yahudi Halkının Ulus Devleti Olarak İsrail Temel Yasasının 2018'deki kabulü Neo-Siyonizm'in baskın ideolojik pozisyonunu yansıtırken öte yandan Hristiyan Siyonistlerce ise bu yasanın İncil'deki Yahudi halkının anavatanı olarak İsrail'in olduğu yönündeki teyidini doğrulduğunu vurgulamışlardır (CUFI, 2018).

İsrail'de Neo-Siyonizm ve Hristiyan Siyonizm arasındaki diğer bir politik ittifak ise hukuki-kurumsal alandaki reform çabalarında kendini gösterecektir. Bu noktada reform çabalarında başat elitlerin Dini Siyonistler olduğu söylenebilir. Bu açıdan Peled ve Peled (2018), İsrail toplumunun 1967'den bu yana geçirdiği dinselleşme sürecini kapsamlı bir şekilde analiz ettikleri kitapları önemlidir. Yazarlar, dinselleşme sürecin iki temel boyutta gerçekleştiğini öne sürmektedir: Birincisi, Dini Siyonistlerin ordu, sanat, medya ve eğitim gibi temel toplumsal kurumlardaki artan etkinliği; ikincisi ise dini Siyonizm'in İsraili Yahudiler arasında hegemonik bir dünya görüşü haline gelmesi. Bu dönüşümde özellikle Rav Kook'ların (baba ve oğul) takipçilerinden oluşan ve Gush Emunim hareketiyle somutlaşan mesianik-aktivist çekirdek belirleyici rol oynamıştır. Yazarlar, 1967 ve 1973 savaşlarının yarattığı meşruiyet krizinin, Oslo barış sürecinin başarısızlığının ve 2000 yılında başlayan İkinci İntifada'nın bu süreci hızlandırdığını belirtmektedir. Eserin sonuç bölümünde, yazarlar İsrail'in bir anayasal teokrasiye doğru evrilip evrilmediği sorusunu tartışmaktadır. Her ne kadar dini kurumların devlet içindeki rolü artsa ve Yahudi hukukunun (Halacha) yasal sistemdeki ağırlığı güçlense de İsrail'in henüz tam anlamıyla bir anayasal teokrasi olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte, toplumun geniş kesimlerinde demokrasiden ziyade dini hukuka öncelik veren bir eğilimin güçlendiği, özellikle İsrail-Filistin çatışması, demokrasi anlayışı ve toplumsal cinsiyet ilişkileri konularında dini-milliyetçi yaklaşımların belirginleştiği vurgulanmaktadır. Bu tartışmaların ortasında bir gelişme Neo-Siyonistlerle Hristiyan Siyonistler arasındaki yakınlaşmayı derinleştirmiştir. Bu İsrail yüksek mahkemesinin yeniden ele alınması, yargısal denetimin sınırlarının

yeniden çizilmesi, yargıların atamalarına getirilen düzenlemeleri merkeze alan yargı reformu çabalarıdır. Hristiyan Siyonistler ise İsrail Yüksek Mahkemesi’ni sol eğilimli ve Siyonist olmayan bir kurum olarak kodlanmış bunun da günün sonunda İsrail’e dönük İncil kehanetlerinin gerçekleşmesinde engel teşkil ettiğinin vurgulamışlardır (Enarson, 2023). Böylece son bölümde Hristiyan Siyonistlerin tarihsel, ideolojik ve elit kökenleri incelenecek ve bunun güncel İsrail siyasetindeki etkileri ele alınacaktır.

2. Mamlahtiyut veya Devletçi Siyonizm

İsrail’de iktidar gücünü tutan siyasi elitler 1977’ye değin Sosyalist Siyonistler olmuştur (Shapira, 2012, 357). Fakat bu sürecin 1967 6 Gün savaşları ile başlayan bir süreç olduğunu, 1977’de politik kırılmanın ortaya çıktığı söylenebilir (Rais, 2005, 132-133). Sosyalist Siyonistler temel olarak sol ve milliyetçi söylemi harmanlayarak bir alaşım (*amalgam*) ideolojisi oluşturdular (Shimoni, 1995, 170). Bu ideolojiye göre temel hedef üretici Yahudi modelini inşa etmektir. Bunun için diaspora yaşamının sona erdirilmesi ve Filistin’e göç edilmesi gerekiyordu. Çünkü diaspora yaşamında Yahudi sorunu devam edecek ve etnik dışlanmalar ve baskılar nedeniyle Yahudiler kendi varoluşlarına yani ulus olmayacaklardı. Yahudi sorunu ancak Filistin’de Yahudi ulus devleti kurularak çözülebilirdi. Fakat bu devletin temel ekonomik pozisyonu Sosyalist değerler üzerine olmalıydı (Cohen, 1992). Bu sebeple sosyal refah uygulamalarına öncelik veren devletin ekonomideki etkinliğini arttıran bir politika öne alındı. Sosyalist Siyonistlerin Filistin’deki ve diasporadaki faaliyetlerinin 19.yy’dan başlayan bir süreci işaret etmekte olduğu unutulmamalıdır.

İsrail’de yerleşik ve güçlü bir burjuvazinin olmayışı devletçi ekonomik modelin benimsenmesinde başat faktör olmuştur (Cohen, 1992). Bu noktada Lorenzo Veracini’nin (2018, 568-580) "*Israel-Palestine Through a Settler-Colonial Studies Lens*" makalesinden hareket edilecek olursa bu durumun oluşumunda yerleşimci-kolonyal stratejilerin kurucu bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Bir çıkarım olarak yerleşimci-kolonyalizmin dominasyonu yerleşik sınıfların olmamasına yol açmaktadır. Bu noktada yerleşimci toplumlarda, yerleşimciler ve yerli halk arasında sürekli bir yerinden etme ve mülksüzleştirme sürecinin olduğundan söz edilebilir. Dolayısıyla bu süreç, istikrarlı sınıfların oluşumunu engellemektedir çünkü hem yerleşimciler hem de yerli halk sürekli bir çatışma

halindedir. Yerleşimciler yeni topraklar ve kaynaklar elde etmek için sürekli hareket halindeyken, yerli halk da yerleşimci genişlemesi ve şiddeti nedeniyle yerinden edilmektedir. İsrail'in kuruluşunu önceleyen yerleşim hareketleri ve 1967 ile ivmelenen dinsel-mesyenik yerleşimci motivasyon Veraci'nin yerinde tespitiyle tarihsel iddialara dayanmakta ontolojik bir bağın kurulmasını güçleştirmektedir (Veracini, 2019, 575-576).

İsrail'in kurucu siyasi ve entelektüel elitleri bu toplumsal ekonomik gerçeklik karşısında devletin kamusal yaşamın bütününe kapsayacak şekilde kurulumuşlardır. Bu noktada sosyalist Siyonizmin bir fikir olarak kurucu etki oluşturduğunun altını çizmek gerekir (Don-Yehiya - Liebman, 1981, 121-148). Çünkü sosyalist Siyonist değerleri benimseyen yeni Yahudi dar partiküler çıkarların siyasi taşıyıcısı olarak kendini görmüyordu. Kısaca bireysellik dışlanırken toplumsalcılık ön plana alınıyordu. Böylece kişisel fayda ve amaçlar ikinci plana atılıyordu. Kolektivizmin hâkim sistem olduğu bu geniş kapsamlı siyasi, ekonomik ve toplumsal düzen üzerine devlet örgütlenmesi olarak İsrail'in kurulduğu söylenebilir. Siyonizmin sosyalist değerlerle, mekanizmalarla ve kurumlarla kendini gösterdiği bu yapı David Ben Gurion'un ifadesiyle Mamlahiyut olarak adlandırıldı (Yanai, 1989, 151-177). David Ben Gurion, yeni İsrail devletini işçi sınıfı, sendikalar, ordu ve devlete ait işletmeler üzerinden inşa edilmesinde başat rol oynamıştır. Bu fikir öncelikle kurumlar üzerine yükliyordu.

Bu kurumlardan en öne çıkan İsrail'in en büyük sendikası Histadrut⁶'un ayrıcalıklı konumu örnek gösterilebilir. Histadrut genel işçi sendikası olarak İsrail kamu sektöründe emek yaşamını güçlü bir şekilde düzenliyordu. Böylece emek serbest piyasa koşulları içerisinde değil belirli bir kurumsal çerçevede içerik kazanıyordu. Histadrut çalışanlar için salt haklarını kamu otoritesi karşısında savunan bir yapı değil aynı zamanda onlara kolektivizmi hatırlatan ve bu yönde eğitimler de sunan bir organizasyondur (Shachar, 1968). Histadrut'un birçok eliti kamu görevi alıyor ve siyasi yapı içerisinde etkin roller üstleniyorlardı. Böylece emek sadece örgütlenmiyor aynı zamanda politize ediliyordu (Salpeter, 1973, 109-122). Politizasyon mamlahiyuttun önemli bir unsuru olarak öne

---

⁶ İbrancesi HaHistadrut HaKlalit şel HaOvdim B'Eretz Yisrael, İsrail Yurdu İşçileri Genel Federasyonu.

çıkıyordu. Yeni kurulan İsrail devletinde siyasetin organizasyonu yeni elitler için temel sorunların başında geliyordu. Shalev’in (1992) "*Labour and the Political Economy in Israel*" adlı çalışmasında belirttiği gibi, Histadrut hem bir ekonomik aygıt hem de hegemonik bir kontrol mekanizması olarak işlev görmüş, Gramsci’nin sivil toplum liderliği için merkezi bir alan olarak tanımladığı bir yapı sergilemiştir (Shalev, 1992, 23-81). Özellikle İşçi Siyonist hareketin ekonomik ve siyasi kurumlarının çift yapısı aracılığıyla gerçekleşen kaynak dağıtımını, Swirski’nin (1989) modernleşme süreci olarak tanımladığı bir süreç yaratmış ve bu da Mizrahiler ile Aşkenazimler arasında belirgin sınıf hiyerarşileri oluşturmuştur (Swirski, 1989, 44).

Bunun yanı sıra, MAPAI⁷ gibi sol hareketlerin devlet öncesi organizasyonlardan iktidar partilerine dönüşmesi, Tzfadia ve Yacobi’nin (2011) hegemonik güç ilişkilerinin (Mizrahi proleterlerin emeklerinin sömürülmesi) mekânsal tezahürü (kalkınma kasabaları) olarak tanımladığı süreci ortaya koymaktadır (Tzfadia - Yacobi, 2011, 13). Bu süreç, Poulantzas’ın (1978) siyasal partilerin güçlerini devlet aygıtları aracılığıyla kurumsallaştırma teorisiyle de uyumludur (Poulantzas, 1978, 236-237). İsrail bağlamında, bu durum özellikle işçi hareketinin devlet öncesi kurumlarının devlet mekanizmalarına dönüşümünde belirginleşmiş ve Shafir ve Peled’in (2002, 135) "etnik bir cumhuriyet" olarak adlandırdığı hem rızaya hem de zorlamaya dayalı bir yapı inşa edilmiştir. Siyonist fikrin ön plana çıkmasıyla Sosyalist Siyonistler bir dizi örgüt kurdular. Bu örgütler sosyalist Siyonist hareketleri Filistin’de daha sonra İsrail’de politik parti kurmaları onları hâkim siyasi güç haline getirdi (Medding, 1990, 43, 63). Halihazırda sosyalist siyonistler Yahudi Ajansı’nı kontrol ediyorlardı. Yahudi Ajansı İsrail devletini önceleyen "devletimsi" (*quasi-governmental*) bir yapı olarak adlandırmak mümkündür (Windmueller, 1996, 126). Devletin kurulmasıyla mecliste sosyalist Siyonist hareket başat pozisyona erişti. İktidar gücünü 1977’ye kadar elinde tutan sosyalist Siyonistler kurdukları siyasi partiler eliyle emeğin politizasyonunda etkin roller üstlendiler. Sosyalist Siyonistler, Siyonist hareketin bir fraksiyonu olarak, Filistin’de bir Yahudi yurdunun sosyalist idealler ve kolektif emek çerçevesinde inşa edilmesini hedeflemişlerdir. Kolonizasyon programları, özellikle kibbutzlar (kolektif çiftlikler) ve moşavlar

⁷ İbranicesi Mifleget Poalei Eretz Yisrael, İsrail Yurdu İşçileri Partisi.

(kooperatif köyler) gibi tarımsal yerleşimlerin kurulmasına odaklanmış ve bu, toplu yaşam ve ekonomik eşitlik taahhütlerini yansıtmıştır. Bu yaklaşım, kendi kendine yeten bir Yahudi işçi sınıfı oluşturmayı amaçlamış ve hem toprağı yeniden kazanmanın hem de toprak üzerinde egemenlik kurmanın pratik bir yolu olmuştur. Program, aynı zamanda "emeğin fethi" (*kibush haavoda*) ideolojisi içinde yer almış ve ekonomik faaliyetlerde Arap işçilerin yerini Yahudi işçilerin almasını savunarak belirgin bir Yahudi ulusal kimliğı güçlendirilmiştir.

Gershon Shafir (*Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*, 1989) ve Zachary Lockman (*Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948*, 1996) gibi akademisyenler, bu çabaların ideolojik ve maddi boyutlarını inceleyerek, sosyal hiyerarşilerin nasıl kurumsallaştırıldığını ve Arap topluluklarının dışlanmasına nasıl katkıda bulunduğunu vurgulamışlardır. Bu çabalar ilerici ve ütöpik olarak sunulsa da çoğu zaman yerel Arap nüfusunu dışladığı ve bölgedeki sosyo-politik gerilimleri artırdığı yönünde eleştirilmiştir.

Sosyalist Siyonistler, İsrail'e göç eden binlerce insana iş bulan ve onları aynı zamanda "muteber bir seçmen" olarak yetiştiren bir toplumsal ve siyasal şebeke kurdular. İşçi partileri uzun süren hâkim parti pozisyonlarının altında yatan temel faktörler onların göçmen olarak gelen Yahudileri işçileştirmesi ve vatandaşlaştırılmasında kurumsal mekanizmalarla bir koruma kalkını oluşturmuş olmalarıydı (Johnson, 2004, 70-72). İsrail'in genç bürokrasisi üzerinde MAPAI'nın ağırlıklı etkisi günün sonunda orta-sınıflaşmak isteyen çoğu göçmeni partide mobilize olmaya itiyordu. Siyasi partilerin doğasında olan bir gerçeklik olarak zaman içinde oligarşik eğilimlerin konsolide olması MAPAI'da da rastlanmıştır (Medding, 2010, 165). MAPAI aynı zamanda İsrail'de yükselmekte ve taraftar toplamakta olan Revizyonist Siyonizm karşısında da pozisyon almıştır (Kaplan, 2005, 13). Revizyonist Siyonizm 1920'ler ve 1930'larda Sosyalist Siyonizm'e doğrudan ideolojik bir rakip olarak ortaya çıktı. Hareketin isminden de anlaşılacağı gibi Siyonizmi revize etme amacı öncelikli hedefleriydi. Sosyalist Siyonist partiler ise Filistin'deki (*Yişuv*) kurumları ve siyasal hayatı domine ederken, Jabotinsky'nin Revizyonist hareketi, Doğu Avrupa'daki proto-faşist hareketleri model alan "sosyalist-devletçi karşıtı" ve sağ kanat milliyetçiliğı savunuyordu. Revizyonist Siyonizm'in diasporada, özellikle Polonya ve Baltık Devletleri'ndeki Yahudi gençliğı arasında daha fazla ilgi gördüğünü,

Filistin’de ise çoğunlukla kentli orta ve alt-orta sınıflar arasında nispeten daha küçük bir varlık gösterdiği görülmektedir (Stanislawski, 2016, 49). Birbiriyle yakından ilişkili olan Sosyalist Siyonizm ve İşçi Siyonizmi, Yahudi milliyetçiliği ve toplumsal dönüşüm yaklaşımlarında farklı ideolojik vurgular göstermiştir. HaŞomer HaTzair ve daha sonra MAPAM⁸ gibi partilerle temsil edilen Sosyalist Siyonizm, Arap-Yahudi işbirliğine dayalı iki uluslu bir devleti savunmuş ve sınıf mücadelesinin daha radikal Marksist yorumunu vurgularken, David Ben-Gurion gibi isimlerin önderliğindeki ve MAPAI (günümüz İsrail İşçi Partisi’nin öncülü) tarafından temsil edilen İşçi Siyonizmi, Histadrut işçi federasyonu aracılığıyla Yahudi ulus-devleti içinde Yahudi işçi sınıfı kurumlarının inşasına daha pragmatik bir şekilde odaklanmıştır. MAPAI aracılığıyla devlet öncesi ve erken İsrail siyasetinde dominant güç haline gelen İşçi Siyonist hareketi, kibbutzimler ve kooperatif işletmeler kurarak yapıcı sosyalizmi vurgulamış ve uluslararası sınıf dayanışması yerine ulus inşasına öncelik veren daha ılımlı bir sosyalist ideolojiyi benimserken, Sosyalist Siyonistler Yahudi ulusal kurtuluşunu uluslararası sosyalizm ve Arap-Yahudi işbirliğiyle bütünleştirmeyi amaçlayan daha evrenselci bir yaklaşımı sürdürmüş, ancak İşçi Siyonist muadillerine göre daha az siyasi etki sahibi olmuşlardır.

Özellikle Herut Partisi ve onun lideri Menahem Begin İsrail’de sosyalist Siyonistlere muhalefet eden başta gelen liderlendi (Mark, 2021, 107-123; Shilon, 2012, 134). İki liderin birbirlerini eleştirisinde “Mamlahtiyut” fikrinin de önemli olduğu söylenebilir. Peki Mamlahtiyut ne anlama gelmektedir?

Nir Kedar’ın da vurguladığı gibi İbranice Mamlahtiyut kelimesinin İngilizcede tam karşılığı bulunmamaktadır. Devletçilik ve egemenlik anlamlarına gelecek şekilde çevrilmektedir. Bu da kelimenin normatif boyutlarının kaçırılmasına yol açmaktadır (Kedar, 2002, 117-118). Mamlahtiyut kelime olarak David Ben Gurion’un bulduğu bir siyasi kavram olmuştur. Zaman içerisinde Ben Gurion’un fikirlerinin değişimine bağlı olarak kelime de anlamsal esneklik göstermiştir (Kedar, 2002). Bu kelimeye erken dönemde 1910’larda Rusça’da “gosudarstvenni” kelimesinden ilhamla kullanıldığı görülmektedir. Devlet benzeri vasıfları belirtmek üzere kullanılmıştır. Bu terim ulusal ya da etnik anlamlardan ziyade nötr, formal ve kurumsal bir ilişkiyi devletle bağdaştırmıştır (Kedar,

---

⁸ İbranicesi Mifleget Poalim Meuhedet, Birleşik İşçi Partisi

2002, 122-123). Ben Gurion ayrıca bu kelimeyi Tora'da geçen melekh (m-l-k-h) kökünün imlediği hüküm sürmek anlamındaki kavramdan esinlenmiştir. Mamlahiyut, normatif düzlemde demokratik değerlere bağlılık, sivil sorumlulukların bilincinde olmak, cumhuriyetçi ilkeleri önemsek gibi bir dizi değer ve ilkeyi içerimleyen siyasal bir anlayışa dönüşmüştür (Kedar, 2002, 120,126). Kolektivizmin yüceltilmesi ve kişisel çıkarların dışlanması bu kavramın temel değer setleri olmuştur. Bu noktada Mosua Sagiv'in mamlahiyut kavramını İsrail'in kimlik (Yahudi) ve ideolojik (demokratik) krizine bir çözüm olarak sunduğu görülür. Sagiv, demokrasi ve Yahudiliği koruyup, Müslüman, Hristiyan ve Filistinli gibi diğer dini ve ulusal kimlikleri de tanıyan bir gelecek öngörmektedir. Bu vizyonu gerçekleştirmek için, yazar, mamlahiyut kavramını – tüm vatandaşların kimliklerinden bağımsız olarak katılım gösterebileceği kapsayıcı bir devlet anlayışını – yeniden canlandırmayı önermektedir. Bu anlayış, her inanç ve milliyetten bireyleri içeren, çok katmanlı ve karmaşık bir "İsraililik" kimliği oluşturmayı hedeflemektedir (Sagiv, 2022). İsrail'in kuruluş sürecindeki iç gerginlikler kendini güncel siyasette de göstermiştir. İsrail'de siyasi tartışmanın sol ve sağ ayrışması bugün de canlıdır.

İsrail sağının önde gelen figürlerinden Gadi Taub ise bu tartışmayı İsrail'in iç dinamikleri üzerinden ele almaktadır. Ona göre, yerleşimci topluluğu şu anda parçalanmış bir durumdadır ve uzun vadede mücadeleyi kaybetme ihtimaliyle karşı karşıyadır. Bu durum, yerleşimcilerde devlete karşı öfke ve hayal kırıklığı yaratmakta, çabalarını baltalamaktadır. Ancak Taub, yerleşimcilerle çatışma yerine onları ikna etmeye dayalı bir yaklaşımı savunmaktadır. Yerleşimci liderlerin ve hahamların mamlahiyut anlayışını desteklediği bir senaryo öngörmektedir. Bu kavram, İbranice "devlet" anlamına gelen mamlacha kelimesinden türetilmiş olup, devlet ve egemenliğin vatandaşlık değerlerinin temelinde yer almasını ifade etmektedir (Abrams, 2011, 149). David Ben Gurion'un anlam çeşitliliği olan ve dinamik mamlahiyut kavramı ile birlikte kuruluş sürecindeki uzun süreli liderliği onun birçok konuya müdahil olmasına imkân tanımıştır.

Bu bağlamda, İsrail'in siyasi ve toplumsal dokusunu şekillendiren tarihi süreçler, Ben-Gurion'un liderliğinde mamlahiyut anlayışının hayata geçirilmesiyle yakından ilişkilidir. Chemi Shalev'in ifadesiyle David Ben Gurion İsrail'in kuruluşuna hazırlık dönemi olan Yişuv'daki birbirleriyle çatışan

grupların karar alma yetkisini, modern devletin birleşik kurumlarına devretmeyi hedefliyordu (Shalev, 22 Ocak 2019). Ben-Gurion, başlangıçta Lenin’in Rus toplumunu dönüştürmesine hayranlık duyan bir sosyalist olmasına rağmen, İsrail için tamamen sosyalist bir modelin pratik olmadığını fark etti. Hem kolektif hem de özel ekonomik girişimlerin bir arada var olabileceği dengeli bir yaklaşımı vurguladı. Bu ikili yaklaşım, büyük bir göçmen akını ve hızlı kalkınma ihtiyacı da dahil olmak üzere zorlu koşullar altında sağlam bir ekonomi inşa etme ihtiyacı göz önüne alındığında gerekliydi (Yanai, 1989, 171). Ben-Gurion’un kurulmasına yardımcı olduğu güçlü işçi federasyonu Histadrut, bu dengeli ekonomik modelde önemli bir rol oynadı. İşçi sektörünün büyümesini desteklerken, özel teşebbüsün önemini de kabul etti ve bunu İsrail’in ekonomik istikrarı ve büyümesi için hayati olarak gördü. Bu ekonomik birliktelik, onun pragmatik ve çoğulcu bir yönetim tarzına olan daha geniş bağlılığını yansıtıyordu (Yanai, 1989, 171). Bunun yanında 1953 yılında yasalaşan Eğitim Kanunu’ndan bahsedilebilir. Bu kanunla İsrail’deki partizan eğitim anlayışına son verilmek istenmiştir. Bu motivasyonun ortaya çıkmasında İsrail’e yeni gelen göçmen gruplarından gelen baskılar olduğu ifade edilmektedir. Kanunun amacı, İsrail’deki tüm çocukların tek tip ve farklı kültürel ve dini geçmişleri kapsayan devlet kontrolünde bir eğitim almasını sağlayacak bir “devlet eğitim sistemi” (mamlahtiyut) oluşturmayı amaçlıyordu (Zameret, 2012, 137-145). Mamlahtiyut sadece eğitim alanında değil İsrail ordusu kurumla çabalarından da görülecekti.

Ben-Gurion, sağ kanadın Lehi ve Irgun yer altı örgütlerini dağıtmakla kalmayıp, solun elit Palmach tugaylarını da feshetmeyi emretti. Bu hamle, sol kanttada birçok kişi tarafından halen tartışmalı ve üzücü bir karar olarak görülmektedir. Ben-Gurion, modern bir demokrasinin, kendisini yaratan yasadışı paramiliter gruplar yerine kurumlarına değer vermesi gerektiğine inanıyordu (Shalev, 22 Ocak 2019). Ben-Gurion’un başarısında Begin’in iş birliği önemliydi, ancak bu, sağın gelecekteki memnuniyetsizliğinin temelini attı. İsrail’in ilk 30 yılında, devletin kurumları ve en güçlü siyasi güçler MAPAI tarafından domine edildiği için, sağ kanat, MAPAI’ın uzun süreli siyasi kayırmacılığına ve Aşkenazi çoğunluğunun Sefarad tabanına yönelik ayrımcılığına karşı bir öfke geliştirdi. Bu öfke, Sefaradların 1948 öncesinde sağın yer altı hareketine ve İsrail

kurulduktan sonra Begin'in Herut partisine yönelmesine yol açmıştır (Shalev, 22 Ocak 2019).

Ben-Gurion'un din konusundaki tutumu, İsrail'deki laik ve dindar Yahudiler arasındaki derin bölünmeleri aşmak için geliştirilen bir uzlaşma çerçevesi olan "statüko" kavramıyla tanımlandı. "Statüko" sabit bir anlaşma değildi, aksine sürekli müzakere ve çatışma çözümü yoluyla gelişti (Yanai, 1989, 171). Bu uzlaşmanın kilit unsurları arasında İsrail'in bir Yahudi devleti olarak tanınması ve dini uygulamaların devlet işlevlerine entegre edilmesi yer alıyordu. Örneğin, devlet Şabat'a riayet etti ve kamu kurumlarında koşer standartlarını korudu; böylece İsrail'in kuruluşundan önce Agudat Yisrael gibi ultra-Ortodoks gruplara desteklerini sağlamak için verilen taahhüt yerine getirilmiş oldu (Yanai, 1989, 171).⁹ Friedman'a (1995, 54-55) göre Ben Gurion'un başında bulunduğu Yahudi Ajansı'nın iletmiş olduğu mektup, Agudat Israel'in talep ettiği dini güvenceleri tam olarak karşılamıyordu ve parti tarafından yetersiz bulunarak reddedilmişti. Mektup sadece Şabat'ın resmî tatil günü olacağını, devlet mutfaqlarında koşer yemek bulundurulacağını ve eğitimde özerklik sağlanacağını belirtiyordu. Statüko düzenlemesi aslında devletin kuruluş sürecinde ve özellikle Bağımsızlık Savaşı sırasında (1948) şekillenmişti. Friedman'a (1995) göre, savaş koşullarında maksimum uzlaşma ihtiyacı ve dini partilerin hükümete katılımını sağlama gerekliliği, yeşiva öğrencilerinin askerlikten muafiyeti ve evlilik-boşanma konularında hahambaşılığın yetkilerinin korunması gibi düzenlemeleri beraberinde getirmişti. Bu düzenlemeler ancak ilk Knesset seçimlerinden sonra (Ocak 1949) resmi statü kazanmıştı (Friedman, 1995, 70). Ayrıca Ben-Gurion, belirli alanlarda din ve devletin birbirinden ayrılmasını kabul etti. Bu, dini mahkemelere kişisel statü konularında (evlilik ve boşanma gibi) münhasır yetki verilmesini ve Hahambaşılık ve dini konseyler gibi dini organların hükümet çerçevesine entegre edilmesini içeriyordu. Bu düzenlemeler kısmen İngiliz Mandası döneminden miras alınmış ve siyasi uzlaşma kültürü ile

⁹ İsrail Devleti, dini anlamda bir "Yahudi devleti" olarak tanımlanmasa da Şabat, resmî tatiller, evlilik, boşanma, kaşrut ve Yahudiliğe geçiş (giyur) gibi konularda dini otoritenin dolaylı olarak tanındığı bir sistem benimsemiştir; ancak Yahudi din hukukunun (Halaha) devlet düzenindeki rolü günümüzde dahi tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu konuda bkz. (Peled - Peled, 2018).

pekiştirilmiştir (Yanai, 1989, 172). Bu uzlaşmaları desteklemesine rağmen Ben-Gurion dini partilere karşı eleştirel bir bakış açısına sahipti ve bu partilerin yalnızca din tarafından tanımlanan siyasi oluşumlar olarak meşruiyetlerini sorguluyordu. Özellikle koalisyon görüşmeleri sırasında siyasi kazanımlar için sıkı pazarlık yapmalarına karşı çıksa da istikrarlı hükümetler kurarken onların desteğine güveniyordu (Yanai, 1989, 172).

Shalev'in belirttiği gibi Başbakan Begin ve daha az ölçüde Şamir, genç İsrail demokrasisini savunmak ile seçmen tabanlarının Aşkenazi ve MAPAI tarafından domine edilen kurumlara karşı biriktirdiği hoşnutsuzlukları kullanmak arasında ince bir çizgide yürüdüler. Netanyahu ise, zaman zaman elitler ve medya hakkında çıkışlar yapmasına rağmen, uzun yıllar boyunca onların izinden gidiyor gibi görünüyordu. Ancak, beklenildiği gibi, iktidardaki on iki yılı boyunca, kendisini zirveye taşıyan demokrasiye yeniden bir takdir geliştirmek yerine, mağduriyet hissini besledi ve kendisini hedef aldığını düşündüğü solun hâkimiyetindeki kuruluşlara, devletin temel kurumları da dahil olmak üzere, duyduğu antipatisini artırdı (Shalev, 22 Ocak 2019).

Netanyahu'nun iktidarı süresince, onun kışkırtması ve yönlendirmesiyle sağ, makamı mamlahtiyut'un en açık sembolü olan eski Cumhurbaşkanı Reuven Rivlin'i hedef aldı. Shalev'in altını çizdiği gibi İsrail sağ, ordudan bağımsız yargıya ve kamu hizmetlerine kadar saldırılarını genişleterek, bunların devlete bağlılık yeminlerini Netanyahu'ya sadakatsizlikle eşdeğer tutmuştur (Shalev, 22 Ocak 2019). Netanyahu'nun mamlahtiyut kavramıyla antagonize olmasına örnek olan birçok olay mevcuttur. 1990'lardaki Anayasal Devrim¹⁰, asker-sivil ilişkileri, Koalisyon siyaseti ve kurumsal gerginlikler ve en nihayetinde 2023 yılındaki tartışmalı yargı reformu çabaları olarak görülebilir. Netanyahu'daki bu dönüşümün kökleri esasında İsrail'deki hâkim elit ideolojisi olan

---

¹⁰ 1990'larda, İsrail Yüksek Mahkemesi Baş Yargıç Aharon Barak liderliğinde gerçekleşen "Anayasal Devrim," yargısal denetimi tesis etti ve Temel Yasaları fiili bir anayasa haline dönüştürdü. Bu dönemde Yüksek Mahkeme, bireysel hakları koruma ve Knesset yasalarını denetleme konusunda aktivist bir rol üstlendi. Ancak, bu yargısal güçlenme, özellikle dini ve milliyetçi kesimlerden, bunun çoğunluk iradesine aykırı olduğunu düşünen ciddi karşı tepkilerle karşılaştı. Netanyahu'nun Yüksek Mahkeme'nin rolüne başlarda olumlu baktığı görülürken 2009 yılına gelindiğinde farklı bir rotaya girdiği anlaşılmaktadır. Bu konuda bkz. (Mautner, 2011).

mamlahtiyut'un zayıflamasıyla ve aynı zamanda Neo-Siyonizm'in yükselişyle eş anlı olacaktır.

3. Neo-Siyonizm

İbranice Ha-Michlol ansiklopedisine göre Neo-Siyonizm, İsrail ve Yahudi diasporasında gelişmiş bir Siyonist düşünce ve siyasi akımdır. Post-Siyonist ideolojiye tepki olarak ortaya çıkmış olup, başlangıcına dair farklı görüşler bulunmaktadır; bazı araştırmacılar 1960'lara, bazıları ise 1980'lere işaret etmektedir (HaMichlol, 2024).

Dayan, Neo-Siyonizmin fundamentalist bir hareket olmadığını, neoliberal düzenle uyum sağlamış bir hegemonya ürünü olduğunu vurgular. Kavramın genellikle olumsuz anlamlar taşıyan bir neolojizm olarak tanımlandığını belirtir (Dayan, 2020, 89). Pappé'ye göre Neo-Siyonizm, Post-Siyonizme tepki olarak doğmuş, Shalem Center gibi kurumlar aracılığıyla milliyetçi ve dışlayıcı bir Siyonizm anlayışını desteklemiştir (Pappe, 2014, 248-249).

Uri Ram, Neo-Siyonizmin küreselleşmeye karşı bir tepki olarak şekillendiğini savunur (Ram, 2007, 224). Pinson'a göre Ram (2003), İsrail toplumunun küreselleşme çağındaki dönüşümünü analiz ederek Neo-Siyonizme Pappé'nin de benimsediği bir anlam yüklemiştir. Ram, İsrail'in temel dönüşümlerini küreselleşme ile yükselen fundamentalizmler arasındaki gerilimle açıklar. Ona göre, Yahudi İsrail toplumu küresel elitler ve etno-dini fundamentalistler arasında bölünmüştür. Filistin topraklarındaki kolonizasyon süreci de küreselleşmeye karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Neo-Siyonistler, liberal ve küreselleşme yanlısı post-Siyonist kesimlere karşı konumlanmaktadır (Pinson, 2022, 2-4).

Dayan'a göre Ram, küreselleşme ve neoliberalizmin öncelikle seküler elitleri etkilediğini savunsa da dini-milliyetçi yerleşimciler her zaman İsrail'in yönetici elitinin parçası olmuştur. Yerleşimciler, küreselleşmeye direnmek yerine kapitalist elitlerle ittifak kurmuştur. Dayan'a göre Kimmerling, Gush Emunim'in mesiyani vizyonunu Herzlci Siyonizm'in bir uzantısı olarak değerlendirirken, Oslo sonrası yerleşimciler daha çok kendi yaşam tarzlarını ve mülklerini korumaya odaklanmıştır. (Dayan, 2020, 94).

Dayan'a göre 1990'lar, Siyonist düşüncenin yeniden örgütlendiği bir dönemdir. Oslo Anlaşmaları ve "barış yanılıgısı" gibi süreçler, Siyonist toplumu

daha çeşitli fikirlere açmış, eleştirel söylemler akademi ve medyada yer bulmuştur. Politik alanın parçalanması ve sektörel partilerin yükselişi, İsrail rejimindeki liberal unsurları güçlendirmiştir. Bu süreç, Post-Siyonizmin yükselişini ve temel haklar mücadelesinde ilerlemeyi sağlamıştır (Dayan, 2020, 92). İsrail toplumunun Amerikanlaşması da bu dönemde belirginleşmiştir. Segev'e göre, Amerikan kültürel ve politik etkisi, bireysel değerlere yönelimi artırarak Post-Siyonist düşünceye zemin hazırlamıştır (Segev, 2003). 1960'lardan itibaren tüketim kültürü, popüler kültür ve bireysel özgürlüklerin önem kazanması, kolektivist Siyonist ideallerin sorgulanmasına yol açmıştır. Böylece, İsrail'de Post-Siyonist söylemin gelişimi Amerikanlaşma süreciyle paralel ilerlemiştir (Segev, 2003).

Post-Siyonizmin kimlik ve tarih anlayışını dönüştürmesiyle, 1980'lerin ortalarından itibaren Mizrahi politik bilincinin yeniden yükselmesi önemli bir gelişme olmuştur. Şas hareketinin¹¹ ortaya çıkışı bu sürecin bir parçasıdır (Dayan, 2020, 91). Avishai Ben-Haim, Mizrahi kimliğini Batı merkezli paradigmalardan dışarıda konumlandırarak "İkinci İsrail" kavramını geliştirmiştir. Ona göre,

---

¹¹ İsrail'deki Mizrahi politikası ve Şas Partisi'nin gelişimi, İsrail Yahudi nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Mizrahilerin (Arap ve İslam ülkelerinden gelen Sefarad Yahudileri) siyasi uyanışını yansıtmaktadır. İlk dönemlerde Mizrahiler, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Wadi Salib ayaklanması ve Kara Panterler hareketi gibi kısa süreli protestolarla sınırlı kalan bir "naif protesto" döneminden geçmiştir. Bu hareketler, İsrail toplumunda Mizrahilerin yaşadığı ayrımcılık ve eşitsizliği gündeme getirmekte önemli rol oynamıştır. 1977'de Likud'un seçim zaferi, Mizrahiler için bir dönüm noktası olmuş, ancak beklenen değişimlerin gerçekleşmemesi yeni arayışlara yol açmıştır. 1981'de kurulan TAMİ partisi, ilk bağımsız Mizrahi partisi olarak öne çıkmış, ancak uzun ömürlü olamamıştır. 1983'te kurulan Şas Partisi ise, Mizrahi politikasında yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Şas, Rabbi Ovadia Yosef'in manevi liderliğinde, dini temelli bir hareket olarak başlamış, zamanla güçlü bir siyasi aktöre dönüşmüştür. Şas Partisi, 1988'den itibaren İsrail siyasetinde önemli bir güç haline gelmiş, 1999 seçimlerinde 17 milletvekili çıkararak büyük bir başarı elde etmiştir. Parti, Sefarad Yahudi geleneğini vurgulayan dini bir söylem benimsemiş, aynı zamanda sosyal hizmetler sunarak Mizrahi topluluklarında güçlü bir taban oluşturmuştur. Şas'ın en önemli özelliklerinden biri, seküler Mizrahilerin de desteğini alabilmesi ve İsrail-Filistin barış sürecinde yapıcı bir rol oynaması olmuştur. 1990'larda ortaya çıkan "Yeni Mizrahiler" hareketi ise, akademisyenler, eğitimciler ve entelektüellerin öncülüğünde, Aşkenazi Siyonizmi'ne alternatif bir söylem geliştirmeye çalışmıştır. 1997'de kurulan Mizrahi Demokratik Gökkuşuğu Koalisyonu, bu yeni söylemin örgütsel ifadesi olmuş, ancak zamanla akademik bir platforma dönüşmüştür. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Chetrit, 2000).

Mizrahi çoğunluk "İkinci İsrail", Aşkenazi elitler ise "Birinci İsrail'i temsil etmektedir (Peled, 2023). 1977' de Likud'un zaferi, Mizrahilerin siyasi sisteme entegrasyonunda dönüm noktası olmuş, Netanyahu ise Ben-Haim tarafından "İkinci İsrail'in temsilcisi olarak görülmüştür (Peled, 2023). 1990'larda bu gelişmeler, İsrail siyasetinde demokrasi ve milliyetçilik ekseninde yeni bir bölünme yaratmış, Oslo süreci ve İkinci İntifada ile bu ayrım daha da belirginleşmiştir.

Pinson, İsrail'in Yahudi ve demokratik kimliği arasında içsel bir gerilim olduğunu vurgular. Bu gerilim, Yahudi etno-milliyetçiliği ile demokratik ilkelere arasındadır. 1990'lardan itibaren İsrail siyaseti, Neo-Siyonizm ve Post-Siyonizm arasındaki çatışma ile şekillendiği söylenebilir. Neo-Siyonizm ulusal-dini karakteri güçlendirerek demokratik unsurları zayıflatırken, Post-Siyonizm ulusal kimliğin merkeziliğini azaltmayı amaçlamaktadır (Pinson, 2022, 3-4).

Neo-Siyonizm ve Post-Siyonizm arasındaki ilişki antagonistik bir zemine dayanmaktadır. Rosenberg'e (2011, 308) göre, Neo-Siyonistler Post-Siyonizmi, Siyonist projeyi zayıflatmaya çalışan bir tehdit olarak görmektedir. Post-Siyonistleri, akademi, medya ve edebiyat gibi alanlarda etkili olup, tarafsızlık maskesi altında Siyonist değerleri içeriden aşındıran aktörler (içselleştirilmiş anti-siyonizm ve diaspora anti-siyonizmi) olarak değerlendirirler. Bu nedenle, Neo-Siyonistler, Post-Siyonistleri açık Anti-Siyonistlerden daha tehlikeli bulmaktadır (Rosenberg, 2011, 308).

Son on yılda etno-dini sağcı Neo-Siyonizm İsrail'de baskın siyasi güç haline gelmiştir. Bu ideolojik kayma, Yahudi vatandaşlara ayrıcalık tanıyan milliyetçi-dinci bir yönelimi desteklemekte ve illiberal demokratik uygulamaları meşrulaştırmak için kullanılmaktadır (Rouhana & Sultany, 2003, 19; Pinson, 2022, 4,8). Neo-Siyonizm, bu nedenle karşıt ideolojilerle sürekli bir mücadele içindedir.

Rosenberg'e göre, Neo-Siyonizm "apolitik" bir strateji izleyerek parti politikalarından ziyade sivil toplum kuruluşları aracılığıyla etkili olmaktadır. Bu sayede eğitim, akademi ve kamu kurumlarında hesap verme sorumluluğundan kaçınarak ideolojik nüfuzunu artırmaktadır (Rosenberg, 2011).

4. Hristiyan Siyonizmi

Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail ile ilişkilerinde dikkate değer bir mesele, Evanjelik Hristiyanların İsrail'e artan desteğidir. Araştırmalar, Evanjeliklerin İsrail'e verdiği desteğin, Evanjelik Hristiyan teolojisindeki inançlara ve Yahudilerle olan kültürel ve dini yakınlık hissine dayandığını göstermektedir. Jeopolitik/güvenlik endişeleri, Yahudilere karşı tarihsel zulüm nedeniyle suçluluk hissi veya siyasi/demokratik kurumlara dayanarak ortaklık duygusu hipotezleri ise veri tarafından desteklenmemiştir (Inbari vd., 2021, 1). Bu desteği eleştirenler, Evanjeliklerin barış sürecine zarar veren aşırı bir rol oynadıklarını öne sürerken, savunucuları ise bu grubun, kıyamet teolojisinden ziyade İncil'in emirleri doğrultusunda "İsrailoğulları"nu desteklediğini savunmaktadır. Bu destek, çoğunlukla İsrail'in genel politikalarına yönelik maddi ve siyasi katkılar olarak kendini göstermekte olup, yalnızca İsrail'in aşırı sağ unsurlarıyla sınırlı bir ilişki değildir (Rynhold, 2015, 95).

"Evanjelik" terimi, Protestanlık içinde 18. yüzyılda ortaya çıkan ve 1942'de Billy Graham liderliğinde Ulusal Evanjelikler Birliği'nin kurulmasıyla Amerika'da yaygınlaşan bir dini hareketi tanımlamaktadır (Rynhold, 2015, 95-96). Spector, Evanjelizmin üç belirleyici özelliğini tanımlar: ruhsal yeniden doğuş deneyimi, Kutsal Kitap'ın yüksek otoritesine inanç ve kişinin inancını müjdelere veya bunu çalışma yoluyla paylaşması; bunlar birlikte Evanjelik kimliğin özünü oluşturur (Spector, 2009, 43-44). Evanjelik hareket içerisindeki fundamentalizm İsrail'e yönelik politik tutumun belirlenmesinde belirleyici dini referanslar oluşturmuştur.

Fundamentalizm, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, 20. yüzyılın başlarında modernizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Spector, 2009, 38). Terim, 1910-1915 yılları arasında dağıtılan ve Amerikan ile Britanyalı teologlar tarafından yazılan *The Fundamentals: A Testimony of Truth* adlı broşür serisinden türemiştir (Spector, 2009, 38). Modernist teolojiye tepki olarak gelişen bu hareket, 1925 Scopes "Maymun Davası" sonrası ana akım Protestanlıktan ayrılmış ve 1970'lere kadar politikadan uzak kalmıştır (Rynhold, 2015, 96). Günümüzde Fundamentalizm, Evanjelizm içinde, İncil'i daha militan bir şekilde kelimesi kelimesine yorumlayan ve ayrılıkçılığı savunan bir akım olarak tanımlanır. Armageddon ve İkinci Geliş kehanetlerine güçlü bir inançları vardır ve

genellikle muhafazakâr Evanjelikler veya Hristiyan Sağ olarak anılırlar (Rynhold, 2015, 96).

I.Dünya Savaşı'ndan 1990'lara kadar, ana akım Protestanlar ABD siyasetinde baskınken, 1970'lerden itibaren Evanjelikler giderek daha fazla etki kazanmıştır (Rynhold, 2015, 96). Evanjelikler ABD sağ siyasetinde 1970'lerin sonlarından itibaren nüfuz alanlarını genişletmiştir. Bu noktada temel politik yönelim olarak ABD sağ siyasetini ve Cumhuriyetçi Parti'yi tercih etmişlerdir. Böylece Evanjelikler Cumhuriyetçi Parti'de göz ardı edilemeyecek bir oy bloğuna dönüşmüşlerdir. 1960'larda yükselişe geçen sol ve liberal değerler Evanjelik gruplar için tehdit olarak görülmüş ve politik ortaklıklar aramaya itmiştir. Örneğin kürtaj, Eşit Haklar Yasası, karşı kültür hakları, cinsel tercihlerde liberalizasyon talepleri bu baskıları arttıran temel motivasyonlar olmuştur. 1980'de Ronald Reagan'ın başkan seçilmesi Evanjelik toplumsal talepleri somut politikalara dönüştürülmesinde kritik bir merhale olmuştur. Ayrıca 1979'da Jerry Falwell adlı evanjelik dini liderin önderliğinde "Ahlaki Çoğunluk" (Moral Majority) platformu oluşturulmuştur. Ahlaki Çoğunluk sekülerizme doğru kayan toplumsal hegemonyaya karşı geleneksel değerlerin savunulmasını öne çıkarmıştır (Tamney - Johnson, 1988, 234-255). Bu organizasyon kitlesel seferberlikle, toplumsal muhafazakarlığı Cumhuriyetçi Parti'nin siyasi gündeminin esaslı bir unsuru haline getirmiştir. Bu süreçler 1970'ler ve 1980'ler boyunca devam etmiştir. ABD siyasi literatüründe Evanjeliklerin ve Cumhuriyetçi Parti'nin bu dönemdeki ittifakı siyasi hizalanma (political realignment) olarak adlandırılır (Reichley, 1984, 29-35). Bu ilişkisellik partiye, Evanjelik desteği arttırmış ve parti platformunu aile değerleri ve dini hassasiyet üzerinden yeniden kurgulamıştır (Steensland-Wright, 2014, 707). Bu noktada ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1973'te *Roe v. Wade* kararı bu siyasi süreçleri tahkimleştiren önemli bir kırılma yaratmıştır. Yüksek Mahkeme, bir kadının kürtaj tercihini özel hayatın gizliliği kapsamında korunduğuna karar vererek ülke çapında yasallaştırılmasına imkân tanımıştır. Bu kararın geri döndürülmesi Evanjelikler için temel politik hedef haline gelmiştir (Dowland, 2009, 93-94; 109-110; 117-128). Fakat Evanjelikler tek bir bütünlük içerisinde hareket etmemişlerdir.

Rynhold'un yaptığı bölümlendirmeye göre Evanjelikler üç gruba ayrılır: Gelenekçiler (%50 civarında) teolojik olarak muhafazakardır ve Hristiyan Sağ'ını destekler; merkezdekiler (%30-40) ılımlıdır ama Cumhuriyetçilere yakın

durur ve teolojik modernistler (%10 civarında) daha liberaldir ve genellikle Demokratlarla uyum gösterir (Rynhold, 2015, 96-97). Bir başka araştırmaya göre ise Evanjelik gelenekçiler yüzde 44’ü; Evanjelik merkezdekiler yüzde 41’i ve Evanjelik modernistler ise yüzde 15’i teşkil etmektedir (Laser ve Jones, 2010, 5-6). Sonuçta 2000'lere gelindiğinde, Evanjelikler Cumhuriyetçi tabanın en önemli unsurlarından biri haline gelmiş ve üçte ikisinden fazlası Cumhuriyetçi ya da Cumhuriyetçilere yakın olarak tanımlanmıştır (Rynhold, 2015, 97). 2015’e gelindiğinde ana akım Protestanların ABD’deki dinsel kompozisyonundaki oranları Evanjeliklerin gerisinde kaldığı görülmüştür. Şöyle ki Pew Araştırma raporuna göre Evanjelikler ABD’deki Protestanlar içerisinde %55 gibi bir orana ulaşmışlardır (Wormald, 2015, 14). ABD’de Evanjeliklerin yükselişi Hristiyan Siyonistlerin de tartışılmasına imkân tanımıştır.

Hristiyan Siyonistler, İsrail’in Yahudileri kadim anavatanı olduğunu ve buraya dönmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu minvalde kullandıkları terim “Yahudi yurdunun restorasyonu” olarak öne çıkmaktadır (Shapiro, 2015, 8). Yani mevcut olan fakat tarihin bir aşamasında form değiştirmiş bir mekânın yeniden aslına dönüştürülmesi çabalarıdır. Bu esasında Filistin topraklarının yerli halkına ve tarihsel köklerine karşı anti-tezi sürekli diri tutmaktadır. Hristiyan Siyonistler İsrail’e yönelik ilhamlarını İncil’den referanslarla teolojik bir kesin inançlılığa dönüştürmüşlerdir. İsrail’i “rahatta tutmak” (İşaya 40:1), onu “kutsamak” (Yaratılış 12:3); “surlarında bekçi olarak onu korumak” (İşaya 62:6) veya onun adına “boşlukta durmak” (Hezekiyel 22:30) gibi atıflar İncil’de vurgulanmaktadır (Shapiro, 2015, 9). Bu dini referansların yanında St. Augustinus gibi bazı Hristiyan teologlar, Hristiyanlığın Yahudiliğin yerine geçtiğini ve Yahudi kutsal metinlerini, tarihini ve en önemlisi Tanrı ile yapılan anlaşmayı miras aldığını da savunmuştur. Bu durum, Augustinus’un kilisenin yeni İsrailinin eski İsrail’in yerine geçtiği “ikame teorisi” olarak adlandırılmıştır (Turner, 2012). Bu teoriye reformasyon dönemine değin Hristiyan teolojisinde baskın olmuş ve Yahudilere yönelik Katoliklerde ve Lutheryanlarda oluşan tepkilerin temel dayanağı olmuştur. Fakat reformasyon ile İncil metinlerinin literal okumaya tabi tutulması İsrail’i ve Yahudileri birbirine eşleştiren anlayışları güçlendirmiştir. İncil’in kelimesi kelimesine yorumlanması bu aşamada ön plana çıkmıştır. Bu da İncil’deki kelimelere yoğunlaşmayı zorunlu tutmuştur. İncil’in literal yorumu, Mesih’in ikinci gelişinden sonra başlayacağına inanılan 1000

yıllık altın çağa, yani milenyum beklentisine, derin bir anlam kazandırmıştır (Inbari - Bumin, 2024, 77). Bu ise İsrail'in yeniden restorasyonu ile mümkün olacaktır. Burada önemli ayrışma Hristiyan teologların Kilise ve İsrail'i eşitleyen anlayıştan uzaklaşarak her kelimeye ayrı bir anlam atfetmeleri sonucu İsrail'e özerk olarak gösterilen hassasiyetin artması olmuştur. Premilenyal Dispensiyalizm bu teolojik fikrin üzerinde yükselmiştir (Durbin, 2023).

Bu teolojik anlayışların Avrupa'dan Amerika'ya taşınması, özellikle 19. yüzyılda ABD'de gelişen Püriten Restorasyonist hareketle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. ABD'de Püriten Restorasyonist hareketin 19.yy'da yükselişi İncil yorumlarını ve İsrail'e ve Yahudilere atfedilen değeri değiştirmiştir (Cohen, 2022, 200-221). Bu teolojik kopuş Hristiyan Siyonizm'in ABD'deki yolculuğu için kritiktir. Restorasyon halihazırda İncil'deki kehanetin gerçekleşmesine atfladır. Bu da Yahudilerin İsrail'de yurtlarını yeniden restore etmelerini göstermektedir. Bu noktada özellikle İncil'de Hristiyan Siyonistlerce Romalılar 11:28'e sıkça atıf yapıldığı görülmektedir (Clark, 2007, 30; Shapiro, 2015, 11, 13, 134).

ABD'de İsrail'e verilen desteğin artışı 1970'lerde yoğunlaşacak şekilde İsrail yanlısı lobi faaliyetlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Hristiyan Siyonist motivasyonların ABD özelinde kurumsal çerçeve kazanması İsrail'de yükselişe geçen sağ siyasetle eş anlı gelişmiştir. Bu noktada İsrail merkezli International Christian Embassy of Jerusalem (ICEJ) ve Bridges for Peace (BFP) zikredilebilir (Durbin, 2023; Hummel, 2017, 9-12). BFP 1976'da Kudüs'te kurulmuş olan Hristiyan Siyonist bir organizasyondur. Hristiyanlar ve Yahudilerin arasındaki anlayışı geliştirmeye odaklanmıştır. Hristiyan inancının İbrani kökenleri ve bunun eski ve yeni ahitteki referanslarına odaklanmışlardır. Bu organizasyon çeşitli aktivasyonların içinde olmuştur: eğitim programları, insani yardım ve Yahudi-Hristiyan aktivizmi olarak özetlenebilir (Bridges for Peace, 13 Kasım 2024). ABD'de sağın yükselişi ve artan Evanjelik etkisi örtüşmüştür. Örneğin İsrail sağının kurucu figürlerinden Menachem Begin 1981'de Irak'ın nükleer reaktörlerine saldırı yaptıktan sonra Jerry Falwell'den destek istemiştir (Ariel, 2006, 89). 700 Kulübü'nün lideri Pat Robertson da önde gelen Hristiyan Evanjelik önderlerden birisi olarak İsrail'i desteklemiştir. 700 Kulübü ve İsrail'de kurulan Tapınak Dağı Vakfı arasında böylece bir ittifak kurulmuştur (Ariel, 2006, 93).

Bunlara ilaveten 1983 yılında Ortodoks Yahudi Hahamı Yechiel Eckstein, *International Fellowship of Christians and Jews’i* (Uluslararası Hristiyan ve Yahudi Birliği-IFCJ) kurarak Evanjelicleri İsrail’deki yardım projelerine ve *Stand for Israel* (İsrail’in Yanında Dur) girişimiyle siyasi savunuculuğa seferber etmiştir. IFCJ, Hristiyan TV kanalları aracılığıyla önemli miktarda bağış toplayarak İsrail’in en büyük hayır kurumlarından biri haline gelmiştir (Rynhold, 2015, 100).

Hristiyan Evanjelic din adamları arasında Pastör John Hagee önemli bir yerde konumlanmaktadır. Hagee salt bir din adamı olmanın ötesinde fikirlerini kurumsal bir çerçeve içerisinde kitleleşirmeyi başarabilmiştir. Bu sebeple Hagee öncülüğünde 2006 yılında Hristiyanlar İsrail İçin Birleşiyor (Christians United for Israel- CUFI) platformunu kurmuştur. Hagee’nin geniş çaplı çalışmaları Evanjelicler arasında İsrail’e olan desteği seferber etme konusunda başarıya ulaşmıştır. Ayrıca *CUFI*, *American Israel Public Affairs Committee* (Amerikan İsrail Halkla İşleri Komitesi- AIPAC) ile ortak çalışmalar yürütmüştür (Waxman, 2020, 196-199). İsrail yanlısı bir dizi politikacının Kongre’de desteklenmesi ve buna yönelik politika ve gündem oluşturulması noktasında önemli bir işlevi üstlenmiştir. Bu sebeple *CUFI* her yıl Washington Zirvesi düzenlemekte ve önde gelen politikacıları ve karar vericileri bir araya getirmektedir (Chetty, 2014, 304-305).

Evanjeliclerin İsrail’e olan yaklaşımındaki temel dayanak İncil ve Tevrat referanslı kıyamet günü senaryolarıdır. Bu durum zaman zaman İsrail’e yüklenen ilahi bir misyonla eşleşmektedir. İsrail’in korunması Tanrı’ya verilen bir vaadin gereğidir. Amerika Birleşik Devletleri de bu misyonu üstlenmiş kutsanmış bir devlettir. John Hagee, Pat Robertson, Jerry Falwell ve Billy Graham gibi önde gelen Hristiyan Siyonist din adamları bu projeksiyonu desteklemektedir.

İsrail siyasetin Binyamin Netanyahu’nun yükselişi Hristiyan Siyonistlerle yeni bir dönemi işaretlemektedir. Netanyahu ABD ile ilişkilerinde mevcut yönetimleri temel parametre olarak almaktan çıkmış bunun yanında iç siyasette baskı unsuru olabilecek gruplarla da çalışmıştır. Bunlardan en öne çıkan Hristiyan Siyonistler olduğu söylenebilir. Netanyahu’nun ABD seyahatlerinde Jerry Falwell gibi figürlerle görüşmesi de buna işaretir (Monitor, 1998). Nitekim Beyaz Evanjeliclerin %82’si İsrail’in Yahudi halkına Tanrı tarafından verildiğine inanmaktadır (Alnaqib, 2024). Örneğin Hal Lindsey’in *The Late Great*

Planet Earth ve Tim LaHaye'in *Left Behind* serisi gibi kitapların popülerliği, kehanetçi Siyonizmin Evanjelicler arasında ne denli yaygın olduğunu göstermektedir (Rynhold, 2015, 101). Bu tür eserler, yalnızca dini bir bağlam sunmakla kalmamış, aynı zamanda İsrail'in modern siyasi önemine yönelik dini bir anlatı da sağlamıştır. Böylece, Evanjelic inanç ile İsrail yanlısı siyasi duruş arasındaki bağ bu popüler anlatılar aracılığıyla daha da güçlenmiştir.

Evanjeliclerin İsrail'e desteğinin bir diğer temel nedeni, Eski Ahit'te Yaratılış 12:3'te Tanrı'nın İbrahim'e "Seni kutsayanları kutsayacağım, seni lanetleyenleri lanetleyeceğim" şeklinde verdiği vaattir (Chetty, 2014, 303). Bu ayet, Hristiyan Siyonist liderler tarafından sıkça atıf yapılan ve inanç beyanlarında önemli yer tutan bir referanstır. 1980'lerden itibaren küresel siyasetteki denge-lerin değişmesi Hristiyan Siyonistler için ana tartışma parametrelerini değiştirmiştir. Sovyetlerin güç projeksiyonlarındaki gerilemeler komünizmi marja çekmiştir. Bu da özellikle ABD'de dinsel ve geleneksel değerlerle komünizmi yatıştırmayı anlamsızlaştırmıştır. Bunun yanında 1979'da ortaya çıkan İran İslam Devrimi ile yeni gerçeklik İslam ve Batı veya İslam ve Judeo-Hristiyan antagonizması üzerinden yeniden ele alınması pozisyonudur. Ayrıca, İsrail'in terörle mücadelede ABD'nin demokratik bir müttefiki olarak görülmesi, Evanjelic desteğini daha da pekiştirmektedir (Rynhold, 2015, 16,102). Hristiyan Siyonistlerce İsrail'e olan destek İslam'a olan karşıtlığı benzer şiddette ortaya çıkarmıştır. İslam ve şiddetin eş anlamlı dolaşıma sokulması ve ikisini eşitlenmesi sürekli tekrarlanan ana tema söylem olarak öne çıkmaktadır (Fink, 2014, 32-41). Bu söylemin İsrail'de politik kariyeri o dönemde yükselişe geçen Binyamin Netanyahu tarafından sıkça tekrarlandığını söylemek mümkündür. Netanyahu 1995/2001 yılında *Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorists* adlı kitabında bu temayı tartışacaktır.

Bazı Evanjelicler, Hristiyan antisemitizmi için duydukları pişmanlığı ifade ederek İsrail'e yönelik savunularını bu motivasyonla desteklemektedir. Bununla birlikte, kehanet vurgusu eleştirmenler arasında Hristiyan Siyonistlerin İsrail'i yalnızca Armageddon'u hızlandırmak amacıyla destekleyebileceği endişelerini doğurmaktadır. "Kıyameti hızlandırmak" olarak adlandırılabilir bu durum Yahudiler için yıkıcı sonuçlar doğurabileceği düşünülebilir. Ancak Hristiyan Siyonistler desteklerinin, İsrail'in yeniden kurulması ve Tapınağın inşası gibi, ilahi kehanetlerin yerine getirilmesi için gerekli olduğuna

inandıkları İncil’in samimi bir yorumuna dayandığını savunmaktadırlar (Rynhold, 2015).

Bu eğilime örnek teşkil edecek şekilde John Hagee, İsrail’in İran’a önleyici saldırısını desteklemesi nedeniyle, bazılarınca bu desteğin kıyameti hızlandırmaya yönelik olduğu iddia edilmiştir. Hagee ise bu iddiaları reddederek, desteğinin İsrail ve ABD’nin güvenliğine dayandığını, Tanrı’nın egemenliğinin kıyamet zamanını belirlediğini ve insanların bunu değiştiremeyeceğini savunmuştur (Rynhold, 2015, 103-104).

Beyaz Evanjelistler, Pew Research’in yayınlamış olduğu araştırmaya göre İsrail’e yüzde 86 oranında destek vermektedirler (Alper, 2022, 7-8). Bu desteğin arkasındaki temel motivasyon Hristiyan Siyonistlerce, İsrail’in İncil’de vaat edilen sınırlara ulaşmasıyla İsa’nın yeryüzüne döneceğine inanılmasıdır. Armageddon’da bir son savaşın kaçınılmaz ve Tanrı’nın isteği olduğunu düşünmektedirler. İsa’nın Kudüs’te (Tapınak Dağı) dünyayı yöneteceğine inanarak bu senaryoyu desteklemektedirler (Posner, 2023). Ancak, Hristiyan Siyonistlerin çekirdek grubunun ötesinde, daha geniş Evanjelist desteği, günümüz İsrail’i hakkında daha az bilgi sahibidir ve belirli siyasi meselelere daha az odaklanmaktadır (Rynhold, 2015, 114).

Hristiyan Siyonistler halihazırda kendilerini “İncil Siyonistleri” olarak adlandırıyorlar ve İsrail’i Tanrı’nın toprakları, İsrailileri Tanrı’nın halkı olarak görmektedirler. Bu sebeple onları maddi, manevi, duygusal ve siyasal olarak desteklemeyi bir dini vecibe olarak kabul ettikleri söylenebilir (Shapiro, 2012, 14). Hristiyan Siyonistler’in İsrail sağı ile özellikle Mesyanik bileşenleriyle yakın içerisinde olduğu söylenebilir. İsrail ve yerleşimler için 2010 yılında 58 milyon dolarlık bir bağış toplayan CUFİ kurucusu John Hagee bu eğilime bir örnek olarak gösterilebilir (Sturm, 2017, 9). Rynhold bu durumu Hristiyan Siyonistlerin mesihçi bir bakışı paylaşmakla birlikte, odak noktaları toprak genişlemesinden ziyade önceden belirlenmiş kıyamet olaylarına inanç üzerinedir vurgusunu yapmaktadır (Rynhold, 2015, 114). Sturm’a göre ise Hagee ve Hristiyan Siyonistler genel olarak Mesih’in dönüşünün İsrail’in İncil’deki sınırlarına ulaşmasını ve tüm Filistinlilerin Gazze ve Batı Şeria’dan çıkarılmasını gerektirdiğini savunmakta olduğunu altını çizmektedir (Sturm, 2017, 9).

Hristiyan Siyonizminin etkisi, özellikle Bush yönetimi döneminde artmış, bağış ve savunuculuk faaliyetleriyle geniş bir destek tabanı oluşturmuştur. Bu etki, kamuoyu ile uyumlu olduğu durumlarda en güçlü halini almıştır (Rynhold, 2015). John Hagee, *Jerusalem Countdown* (2005) kitabında, Bush'un İsrail'e desteğinin İncil'deki Yahudi devletini koruma direktifiyle örtüştüğünü ve bu devletin beklenen ikinci gelişte kritik bir rol oynayacağını savunur (Hagee, 2005; Sturm, 2018, 6).

Shindler, Likud'un 1967 sonrası dönüşümünü ve Amerikan siyasi kültürünün İsrail üzerindeki etkisini detaylandırmaktadır. 1977'de Begin'in seçim zaferiyle Likud ve Amerikan Hristiyan sağ arasında güçlü bir ittifak kurulmuştur (Shindler, 2015, 327). 1990'ların sonlarına doğru gerçekleşen bir organizasyonda, Evanjelik lider John Hagee'nin faaliyetleri, İsrail-Evanjelik ilişkilerinin kurumsal ve finansal boyutlarını göstermektedir. Bu kapsamda God TV aracılığıyla küresel bir yayın gerçekleştirilmiş, dönemin üst düzey İsrail siyasetçileri Şimon Peres ve Benjamin Netanyahu'nun Hristiyan Siyonizmi'ne yönelik destekleyici açıklamaları kayıt altına alınmıştır. Organizasyonun maddi boyutu incelendiğinde, İsrail'deki çeşitli projelere toplam 7 milyon dolarlık bir finansal destek sağlanmıştır. Bu meblağın 500.000 doları Batı Şeria'daki Ariel yerleşimine, 1 milyon doları eski Sovyetler Birliği ve Etiyopya'dan Yahudi göçüne ve 3 milyon doları bir yetimhane projesine tahsis edilmiştir (Clark, 2007, 282).

Oslo (1993), Hebron (1997) ve Wye (1998) anlaşmaları sürecinde evanjelik gruplar, İsrail'in tavizlerine karşı çıkmıştır. 1996'daki Netanyahu-Peres seçiminde 30,000 Hristiyan oyunun Netanyahu'nun zaferinde etkili olduğu belirtilmektedir (Shindler, 2017, 175). Netanyahu, Likud'daki akıl hocaları Begin ve Shamir'den, ABD'deki Hristiyan sağının İsrail için büyük bir siyasi ve mali destek kaynağı olduğunu öğrenmiş ve bu desteği ilerleyen yıllarda kullanmıştır (Wagner, 1998, 44-45).

Trump yönetimiyle birlikte Netanyahu, bu desteği dış politikadaki kaldıraç etkisine dönüştürmüştür. Kudüs, Golan Tepeleri ve yerleşim politikalarında sert adımlar atarak içeride sağ kamuoyunu tahkim etmiştir. İç siyasette ise mamlahiyutçu elitleri tasfiye ederek ideolojik dönüşüm sağlamıştır. Medya alanında Kanal 14 ve Israel Hayom gibi oluşumlar, ABD'deki Hristiyan sağa yakın medya yapılarıyla benzerlik göstermektedir. Neo-Siyonistler ve

Hristiyan Siyonistlerin ortak zemin bulduğu Kohelet Politika Forumu, Netanyahu’nun iç politikadaki revizyonist stratejilerine ideolojik içerik sağlamış ve bu politikaların ABD’deki sağ çevrelerde benimsenmesinde etkili olmuştur.

Başkan Donald Trump 2017’nin sonlarında Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıma ve ABD büyükelçiliğini buraya taşıma kararını açıkladığında, uzmanlar bu hamleye çeşitli açıklamalar getirmişlerdir. Bazıları kumarhane patronu Sheldon Adelson gibi İsrail yanlısı kampanya destekçilerine bir “ödeme” ya da Ortodoks Yahudi cemaatine Cumhuriyetçilere oy verdikleri için bir ödül olarak görmüştür. Bazıları da Trump’ın yakın çalışma arkadaşları arasında Siyonistlerin varlığını tespit etmiştir. Ancak neredeyse tüm gözlemciler, Cumhuriyetçi Parti’nin seçmen tabanının önemli bir parçası ve “Hristiyan Siyonizminin” ateşli savunucuları olan Evanjelik Protestanların beklentilerine en azından bir miktar etki atfetmektedir (Guth, 2019, 562-563).

5. Sonuç

Bu çalışma, Siyonizmin bir ideoloji, toplumsal hareket ve dış politika dinamiği olarak ele alındığı bir analitik çerçeve sunmaktadır. İsrail’in modern bir ulus-devlet olarak inşasında ve devam eden siyasal-toplumsal dönüşümlerinde, Siyonizmin etkisi çok yönlü biçimde kendini göstermiştir. Siyonizmin çeşitli tarihsel, ideolojik ve politik tezahürleri, modern İsrail devletinin temellerinin atılmasından günümüze kadar değişen bağlamlarda görülür. Sonuç olarak Siyonizmin görünümleri ve pratikleri İsrail toplumunun, iç politikasının ve dış politikasının şekillenmesinde kritik bir rol oynadığı söylenebilir.

19.yüzyılda bir ulus-devlet ideolojisi olarak ortaya çıkan Siyonizm, Yahudi kimliğinin yeniden inşasında merkezi bir role sahip olmuştur. Diaspora Yahudiliğinin pasif ve uyum odaklı tutumuna karşıt olarak Filistin’de Yahudi ulus-devleti kurma hedefi, Siyonizmi diğer Yahudi milliyetçiliklerinden ayıran temel unsur olmuştur. Siyonizmin ilk dönemlerinde Sosyalist¹², Revizyonist, Genel ve Dini Siyonizm gibi farklı eğilimlerin ortaya çıkması, bu ideolojinin tekil bir yapıdan ziyade çok katmanlı bir formasyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik, Siyonizmin İsrail toplumunda farklı sosyo-politik

¹² Sosyalist Siyonizm (*Tziyonut Sotzyalistit*) ve daha geniş anlamıyla Emek Hareketi (*Tnuat HaAvoda*) Siyonist literatürde birbirleri yerine kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Bkz. (Çınkara, 2020).

grupları bir araya getirebilme kapasitesinin yanı sıra ideolojik çatışmaların da kaynağı olduğunu imlemektedir.

David Ben-Gurion liderliğinde şekillenen Devletçi Siyonizm (Mamlahtiyut), İsrail'in kurucu ideolojisi olarak öne çıkmıştır. Mamlahtiyut, devletin merkezileştirilmesi, toplumsal kolektivizmin öncelenmesi ve siyasal birliğin sağlanmasını amaçlayan bir politik çerçeve sunmuştur. Sosyalist Siyonizm tarafından desteklenen bu yaklaşım Histadrut gibi kurumlar aracılığıyla devletin toplumsal ve ekonomik yaşam üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu bağlamda, İsrail'in ulus-devlet olarak inşasında kolektivist ve sosyalist değerlerin etkisi belirgin olmuştur. Ancak bu modelin orta vadede Aşkenazi-Sefarad/Mizrahi ayrımı ve oligarşik elitist eğilimler gibi içsel krizleri çözmekte yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum da yeni bir akım Neo-Siyonizm'in yükselmesine imkân tanımıştır.

1990'lerden itibaren Neo-Siyonizm, Devletçi Siyonizme bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu ideolojik yaklaşım, sağ-milliyetçi ve mesyanik unsurların bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Neo-Siyonizm'in güçlenmesinin arkasında Filistin topraklarında 1967 yılındaki 6 Gün Savaşları ile yerleşim faaliyetlerini genişleten ve İsrail'in etno-dini kimliğini güçlendiren söylem ve elit ağının önemli olduğu vurgulanmalıdır.¹³ Özellikle Binyamin Netanyahu'nun liderliğinde, Neo-Siyonist ittifakların İsrail siyasetinde belirgin bir güç kazandığı görülmüştür. Ancak, bu yaklaşım demokratik değerlerin marjinalleşmesi ve toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi gibi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Neo-Siyonizm içsel dinamiklerin yanında geniş ve derin çaplı elit ittifaklarının görüldüğü Hristiyan Siyonizm ile yakınlaşmıştır.

Siyonizmin dış politika boyutu, ABD merkezli Hristiyan Siyonizmi üzerinden ele alınabilir. Amerikan Evanjelik hareketi, İsrail'in uluslararası destek

¹³ 1967 Altı Gün Savaşı, yerleşim tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. İsrail'in Batı Şeria, Gazze Şeridi, Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası'nı ele geçirmesi, yeni topraklarda yerleşim faaliyetleri için fırsatlar sunmuştur. Bu dönemde, Rabbin Moshe Levinger gibi dini ve siyasi aktivistler, işgal edilen bölgelerde Yahudi yerleşimlerinin başlatılmasında önemli rol oynamışlardır. Örneğin, Hebron'da küçük bir yerleşimci grup, 1968 yılında geçici olarak yerleşmiş ve 1977'de kalıcı bir yerleşim alanı kurmuştur. Bu süreçte, Yehuda ve Samiriye'nin tarihi İsrail Toprakları'nın bir parçası olarak dini ve ideolojik açıdan geri kazanılmasını savunan Gush Emunim hareketi ortaya çıkmıştır (Hirschhorn, 2017, 2)

kazanmasında önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu bağlamda, Hristiyan Siyonizmi, İsrail’in dış politikasında ABD ile kurduğu ittifakların güçlendirilmesinde etkili olmuştur. İncil’e dayalı teolojik referanslarla desteklenen bu yaklaşım, İsrail’e yönelik ekonomik ve siyasi yardımları artırmıştır. Ancak, bu desteğin kıyamet senaryoları gibi eskatolojik beklentilere dayanması, uzun vadeli ilişkiler açısından tartışmalı bir zemin oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, Siyonizmin İsrail toplumunda birleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Siyonizm, Yahudi ulusal kimliğini ve İsrail devletini inşa ederken, aynı zamanda etnik, dini ve sınıfsal gerilimlerin artmasına da yol açmıştır. Neo-Siyonizm ve Hristiyan Siyonizmi gibi güncel eğilimler bu gerilimleri daha da derinleştirmiştir. Bununla birlikte, Siyonizmin tarihsel mirası, İsrail’in gelecekteki siyasal ve toplumsal dönüşümlerinde önemli bir referan noktası olmaya devam edecektir.

Sonuç olarak, Siyonizmin İsrail’in siyasal, toplumsal ve dış politika alanlarındaki etkisi çok yönlüdür. Bu ideoloji, İsrail’in modern bir devlet olarak şekillenmesinde merkezi bir rol oynamış, ancak aynı zamanda etno-kültürel eşitsizlikler, demokratik kurumlardan dışlamalar ve uluslararası eleştiriler gibi sorunlara da zemin hazırlamıştır. Devletçi Siyonizm ile İsrail içi etno-kültürel dışlamalar gözlemlenirken, Neo-Siyonizm ile bu işgalin normalleştirilmesi çabalarına evrilmiş ve nihayetinde Hristiyan Siyonizmi ile İsrail’e yönelik destek dini bir vecibe haline evrilmiştir.

Kaynakça

- Abrams, Elliott. “The Settlement Obsession: Both Israel and the United States Miss the Obstacles to Peace”. ed. Breaking The Silence - Gadi Taub. *Foreign Affairs* 90/4 (2011), 142-152.
- Alnaqib, Saafya. “American Evangelicals’ Unique Support for Israel”. Blog Post. The Chicago Council on Global Affairs. The Chicago Council on Global Affairs. 30 Eylül 2024. Erişim 30 Ekim 2024. <https://globalaffairs.org/commentary-and-analysis/blogs/american-evangelicals-unique-support-israel>
- Alper, Becka A. “Modest Warming in U.S. Views on Israel and Palestinians”. *Pew Research Center* (blog), 26 Mayıs 2022.

<https://www.pewresearch.org/religion/2022/05/26/modest-warming-in-u-s-views-on-israel-and-palestinians/>

Ariel, Yaakov. "An Unexpected Alliance: Christian Zionism and Its Historical Significance". *Modern Judaism - A Journal of Jewish Ideas and Experience* 26/1 (01 Şubat 2006), 74-100. <https://doi.org/10.1093/mj/kjj005>

Avineri, Shlomo. *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*. Hachette UK, 2017.

Bridges for Peace. "Our Vision - Bridges for Peace". Erişim 13 Kasım 2024. <https://www.bridgesforpeace.com/meet-us/our-vision/>

Ceylan, Tuğçe Ersoy. "İsrail’de Liberal Demokratlığın ve Etnik Milliyetçiliğin İdeolojik Yansıması: Post-Siyonizm ve Neo-Siyonizm". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 8/2 (30 Eylül 2020), 430-450. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.783471>

Chetrit, Sami Shalom. "Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative". *Journal of Palestine Studies* 29/4 (01 Temmuz 2000), 51-65. <https://doi.org/10.2307/2676561>

Chetty, Irvin G. "The New Apostolic Reformation and Christian Zionism". *Journal for the Study of Religion* 27/2 (2014), 297-312.

Clark, Victoria. *Allies for Armageddon: The Rise of Christian Zionism*. Yale University Press, 2007.

Cohen, Jeremy. "Puritans, Jews, and the End of Days". *The Salvation of Israel: Jews in Christian Eschatology from Paul to the Puritans*. ed. Jeremy Cohen. 0. Cornell University Press, 2022. <https://doi.org/10.7591/cornell/9781501764721.003.0010>

Cohen, Mitchell. *Zion and State: Nation, Class, and the Shaping of Modern Israel*. Columbia University Press, 1992.

Conforti, Yitzhak. "'The New Jew' in the Zionist Movement: Ideology and Historiography", 2011. <https://www.semanticscholar.org/paper/%22The-New-Jew%22-in-the-Zionist-Movement%3A-Ideology-and-Conforti/e5e7c59082d1af25506d6dc4d3d3b16249537c4b>

- CUFI. “Israel’s New ‘Nation-State Law’ Embodies Everything Christian Zionism Stands For”. *Christians United for Israel* (blog), 26 Temmuz 2018. <https://www.cufi.org.uk/opinion-analysis/israels-new-nation-state-law-embodies-everything-christian-zionism-stands-for/>
- Çinkara, Gökhan. *Sosyalist Siyonist işçi partilerinin kurumsal ve ideolojik kökenleri (1897-1935)*. Ankara Üniversitesi (Turkey), 2020. <https://search.proquest.com/openview/56827dd7ac8aa497f0263470c0c55f79/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y>
- Dayan, Hilla. “הניאו-ציונות: דיוקן סוציולוגי” (Ha-Neo-Tziyonut: Diyukan Sotsiologi)”. *Tiorya U’Vikoret* 52 (Yaz 2020), 87-112.
- Don-Yehiya, Eliezer. “Jewish Messianism, Religious Zionism and Israeli Politics: The Impact and Origins of Gush Emunim”. *Middle Eastern Studies* 23/2 (Nisan 1987), 215-234. <https://doi.org/10.1080/00263208708700702>
- Don-Yehiya, Eliezer - Liebman, Charles S. “The Symbol System of Zionist-Socialism: An Aspect of Israeli Civil Religion”. *Modern Judaism* 1/2 (1981), 121-148.
- Dowland, Seth. “‘Family Values’ and the Formation of a Christian Right Agenda”. *Church History* 78/3 (2009), 606-631.
- Durbin, Sean. “Christian Zionism in the United States, 1930–2020”. *Oxford Research Encyclopedia of Religion*, 2023. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.1205>
- Enarson, John. “Christian Zionists Have Long Supported Judicial Reform in Israel. Here Is Why”. *Israel365 News* (blog), 28 Mart 2023. <https://israel365news.com/368934/christian-zionists-have-long-supported-judicial-reform-in-israel-here-is-why/>
- Fink, Steven. “Fear Under Construction: Islamophobia Within American Christian Zionism”. *Islamophobia Studies Journal* 2/1 (2014), 26-43. <https://doi.org/10.13169/islastudj.2.1.0026>
- Friedman, Menachem. “The Structural Foundation for Religio-Political Accommodation in Israel: Fallacy and Reality”. *Israel*. ed. S. Ilan Troen - Noah

- Lucas. 51-82. *The First Decade of Independence*. State University of New York Press, 1995. <https://www.jstor.org/stable/jj.18254265.8>
- Goldman, Samuel. *God's Country: Christian Zionism in America*. Philadelphia (Pa.): University of Pennsylvania Press, 2018.
- Guth, James L. "God's Country: Christian Zionism in America. By Samuel Goldman. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018. 248p. \$34.95 Cloth." *Perspectives on Politics* 17/2 (Haziran 2019), 562-563. <https://doi.org/10.1017/S1537592719000094>
- Hagee, John. *Jerusalem Countdown: A Warning to the World*. Frontline, First Edition., 2005.
- HaMichlol. "Neo-Siyonut". *HaMichlol-Ensiklopediya HaYehudit*. 2024. Erişim 10 Eylül 2024. <https://www.hamichlol.org.il/%D7%A0%D7%90%D7%95-%D7%A6%D7%99%D7%95%D7%A0%D7%95%D7%AA>
- Heller, Daniel Kupfert. *Jabotinsky's Children: Polish Jews and the Rise of Right-Wing Zionism*. Princeton: University Press, 2017.
- Hirschhorn, Sara Yael. *City on a Hilltop: American Jews and the Israeli Settler Movement*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017.
- Hummel, Daniel. "The New Christian Zionism". *First Things: A Monthly Journal of Religion and Public Life* 274 (01 Haziran 2017), 9-12.
- Inbari, Motti vd. "Why Do Evangelicals Support Israel?" *Politics and Religion* 14/1 (Mart 2021), 1-36. <https://doi.org/10.1017/S175504831900052X>
- Inbari, Motti - Bumin, Kirill. *Christian Zionism in the Twenty-First Century: American Evangelical Opinion on Israel*. Oxford University Press, 2024.
- Jamal, Amal. "The Hegemony of Neo-Zionism and the Nationalizing State in Israel: The Meaning and Implications of the Nation-State Law". *Defining Israel*. ed. Simon Rabinovitch. 159-182. The Jewish State, Democracy, and the Law. Hebrew Union College Press, 2018. <https://doi.org/10.2307/j.ctvd7w82b.10>
- Johnson, R. *The Struggle Against Corruption: A Comparative Study*. Springer, 2004.

- Kaplan, Eran. *The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and Its Ideological Legacy*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 2005.
- Kedar, Nir. “Ben-Gurion’s Mamlakhtiyut: Etymological and Theoretical Roots”. *Israel Studies* 7/3 (2002), 117-133.
- Laqueur, Walter. *A History of Zionism: From the French Revolution to the Establishment of the State of Israel*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2009.
- Laser, Rachel - Jones, Robert. *Beyond the God Gap: A New Roadmap for Reaching Religious Americans on Public Policy Issues* (2010).
- Lockman, Zachary. *Comrades and enemies: Arab and Jewish workers in Palestine, 1906-1948*. Berkeley: University of California Press, 1996.
- Mark, Maya. “The Road Not Taken: Menachem Begin’s Position on the Formation of a Democratic Regime for Israel”. *Israel Studies Review* 36/2 (2021), 107-123. <https://doi.org/10.3167/isr.2021.360208>
- Mautner, Menachem. *Law and the Culture of Israel*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2011.
- Medding, Peter. *The Founding of Israeli Democracy, 1948-1967*. New York: Oxford University Press, 1990.
- Medding, Peter Y. *Mapai in Israel: Political Organisation and Government in a New Society*. Cambridge University Press, 2010.
- Monitor, Ilene R. Prusher Special to The Christian Science. “Israel’s Unlikely Ally: American Evangelicals: Well-Cultivated Ties Give Premier a Boost as Some US Jews Question His Hard Line”. *The Christian Science Monitor* (1908-). <https://www.proquest.com/hnpchristiansciencemonitor/docview/897705294/abstract/59B1A4A8A18C474EPQ/10>
- Netanyahu, Binyamin. *Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorists*. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 2001 ed., 2001.
- Pappe, Ilan. *The idea of Israel: a history of power and knowledge*. London : Verso, 2014. <http://ktp.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=eng&idno=334041&wKitaplar=history>

- Peled, Yoav. "Populist Protest: Mizrahim in the 2022 Elections". *ResearchGate*. 2023. Erişim 07 Ocak 2025. https://www.researchgate.net/publication/387437973_Populist_Protest_Mizrahim_in_the_2022_Elections
- Peled, Yoav - Peled, Horit Herman. *The Religionization of Israeli Society*. Routledge, 2018.
- Pinson, Halleli. "Neo Zionist right-wing populist discourse and activism in the Israel education system". *Globalisation, Societies and Education* 20/2 (15 Mart 2022), 124-137. <https://doi.org/10.1080/14767724.2021.1872372>
- Posner, Sarah. "Opinion | The Dispiriting Truth about Why Many Evangelical Christians Support Israel". *MSNBC.com*. 22 Ekim 2023. Erişim 30 Ekim 2024. <https://www.msnbc.com/opinion/msnbc-opinion/truth-many-evangelical-christians-support-israel-rcna121481>
- Poulantzas, Nicos Ar. *State, power, socialism*. London: NLB, 1978.
- Rais, Faiza R. "The Downfall of the Labour Party in Israel". *Strategic Studies* 25/1 (2005), 129-150.
- Ram, Uri. "Pre-, Pro-, Anti-, Post-: Socio-Political Model for Israeli Society in the Beginning of the 21st Century". *In the Name of Security: The Sociology of Peace and War in Israel in Changing Times*. ed. Majid El-Haj - Uri Ram. 489-508. Haifa: Haifa University Press, 2003.
- Ram, Uri. "The future of the past in Israel: A sociology of knowledge approach". *Making Israel*. ed. Benny Morris. 202-230. University of Michigan Press, 2007. <http://www.scopus.com/inward/record.url?scp=69949098130&partnerID=8YFLogxK>
- Reichley, A. James. "Religion and Political Realignment". *The Brookings Review* 3/1 (1984), 29-35. <https://doi.org/10.2307/20079853>
- Rosenberg, Daniel. "Al Ha-Neo-Zioniut (On neo-Zionism)". *Teoria ve-Bikoret* 38-39 (Fall 2011), 302-315.
- Rouhana, Nadim N. - Sultany, Nimer. "Redrawing the Boundaries of Citizenship: Israel's New Hegemony". *Journal of Palestine Studies* 33/1 (2003), 5-22. <https://doi.org/10.1525/jps.2003.33.1.5>

- Rynhold, Jonathan. *The Arab-Israeli Conflict in American Political Culture*. New York, NY: Cambridge University Press, 2015.
- Sagiv, Masua. *Why Israel Now? "Reclaiming Mamlakhtiyut: The Road to an Inclusive Israeli Identity"*. *Sources* Fall 2022. Erişim 09 Eylül 2024. <https://www.sourcesjournal.org/articles/reclaiming-mamlakhtiyut-the-road-to-an-inclusive-israeli-identity>
- Salpeter, Eliahu. *Who rules Israel?* New York: Harper & Row, [1st ed.], 1973.
- Segev, Tom. *Elvis in Jerusalem: Post-Zionism and the Americanization of Israel*. Henry Holt and Company, 2003.
- Shachar, Bezalel. *Culture and Education in the Histadrut*. General Federation of labor In Israel Histadrut 0 0 International Department, 1968. <https://eric.ed.gov/?id=ED030790>
- Shafir, Gershon. *Land, labor, and the origins of the Israeli-Palestinian conflict, 1882-1914*. Berkeley: University of California Press, Updated ed., 1996.
- Shafir, Gershon - Peled, Yoav. *Being Israeli: the dynamics of multiple citizenship*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2002.
- Shalev, Chemi. "Why the Israeli Right Hates the State of Israel and Is Bent on Demolishing Its Democracy". *Haaretz* (22 Ocak 2019), blm. Israel News. <https://www.haaretz.com/israel-news/2019-01-22/ty-article-magazine/.premium/why-israeli-right-hates-the-state-of-israel-and-is-bent-on-demolishing-its-democracy/0000017f-e95d-d639-af7f-e9dffe620000>
- Shalev, Michael. *Labour and the Political Economy in Israel*. Oxford ; Oxford University Press, 1992.
- Shapira, Anita. *Israel: A History*. Chicago: Brandeis University Press, 1. Basım, 2012. <https://doi.org/10.2307/j.ctv102bfrj>
- Shapiro, Faydra L. *Christian Zionism: Navigating the Jewish-Christian Border*. Wipf and Stock Publishers, 2015.
- Shapiro, Faydra L. "'Thank you Israel, for supporting America': the transnational flow of Christian Zionist resources". *Identities* 19/5 (01 Eylül 2012), 616-631. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2012.735616>

- Shilon, Avi. *Menachem Begin: A Life*. New Haven: Yale University Press, 1st ed., 2012. <https://doi.org/10.12987/9780300189032>
- Shimoni, Gideon. *The Zionist Ideology*. University Press of New England [for] Brandeis University Press, 1995.
- Shindler, Colin. *The Rise of the Israeli Right: From Odessa to Hebron*. New York, NY: Cambridge University Press, 2015.
- Spector, Stephen. *Evangelicals and Israel: The Story of American Christian Zionism*. Oxford ; Oxford University Press, 2009.
- Stanislawski, Michael. "(page 44)p. 44Socialist and Revisionist Zionisms, 1917-1939". *Zionism: A Very Short Introduction*. ed. Michael Stanislawski. 0. Oxford University Press, 2016. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199766048.003.0005>
- Stensland, Brian - Wright, Eric L. "American Evangelicals and Conservative Politics: Past, Present, and Future". *Sociology Compass* 8/6 (2014), 705-717. <https://doi.org/10.1111/soc4.12175>
- Sturm, Tristan. "Christian Zionism as Religious Nationalism Par Excellence". *The Brown Journal of World Affairs* 24/1 (2017), 7-22.
- Sturm, Tristan. "Religion as nationalism: the religious nationalism of American Christian Zionists". *National Identities* 20/3 (2018), 299-319. <https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1255187>
- Swirski, Shlomo. *Israel, the Oriental Majority*. London ; Zed Books, 1989.
- Tamney, Joseph - Johnson, Stephen. "Explaining Support for the Moral Majority". *Sociological Forum* 3/2 (1988), 234-255.
- Troy, Gil. *The Zionist Ideas: Visions for the Jewish Homeland – Then, Now, Tomorrow*. U of Nebraska Press, 2018.
- Turner, David. "Foundations of Antisemitism: Augustine and Christian Triumphalism". *The Jerusalem Post* | *JPost.com*. 02 Ağustos 2012. Erişim 04 Kasım 2024. <https://www.jpost.com/blogs/the-jewish-problem---from-anti-judaism-to-anti-semitism/foundations-of-antisemitism-augustine-and-christian-triumphalism-365442>

- Tzfadia, Erez - Yacobi, Haim. *Rethinking Israeli Space: Periphery and Identity*. London: Routledge, 2011. <https://doi.org/10.4324/9780203816998>
- Veracini, Lorenzo. "Israel-Palestine Through a Settler-Colonial Studies Lens". *Interventions* 21/4 (19 Mayıs 2019), 568-581. <https://doi.org/10.1080/1369801X.2018.1547213>
- Wagner, Donald. "Reagan and Begin, Bibi and Jerry: The Theopolitical Alliance of the Likud Party with the American Christian 'Right'". *Arab Studies Quarterly* 20/4 (1998), 33-51.
- Waxman, Dov. Review of *Review of Covenant Brothers: Evangelicals, Jews, and U.S.-Israeli Relations*, sad. Daniel G. Hummel. sad. Daniel G. Hummel. *Israel Studies Review* 35/2 (2020), 196-199.
- Windmueller, Steven F. "Beyond Partnership: The Jewish Agency and the Diaspora, 1959-1971 (review)". *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* 14/4 (1996), 126-127.
- Wormald, Benjamin. "Chapter 1: The Changing Religious Composition of the U.S." *Pew Research Center* (blog), 12 Mayıs 2015. <https://www.pewresearch.org/religion/2015/05/12/chapter-1-the-changing-religious-composition-of-the-u-s/>
- Yadgar, Yaacov. *Israel's Jewish Identity Crisis: State and Politics in the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108773249>
- Yanai, Nathan. "Ben-Gurion's Concept of 'Mamlahtiyut' and the Forming Reality of the State of Israel". *Jewish Political Studies Review* 1/1/2 (1989), 151-177.
- Zameret, Zvi. *The Melting Pot in Israel: The Commission of Inquiry Concerning the Education of Immigrant Children During the Early Years of the State*. State University of New York Press, 2012.